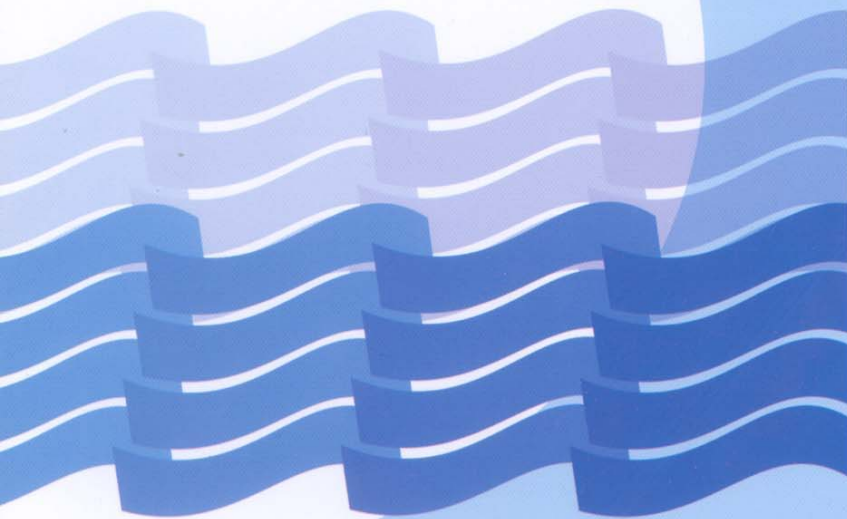

راهنمای مشارکت مردمی در طرح های آب و خاک (شبکه های آبیاری و زهکشی)

راهنمای مشارکت مردمی در طرح‌های آب و خاک
(شبکه‌های آبیاری و زهکشی)

به نام خدا

پیشگفتار

امروزه نقش و اهمیت ضوابط ، معیارها و استانداردها و آثار اقتصادی ناشی از به کارگیری مناسب و مستمر آنها در پیشرفت جوامع ، تهیه و کاربرد آنها را ضروری و اجتناب ناپذیر ساخته است . نظر به وسعت دامنه علوم و فنون در جهان امروز ، تهیه ضوابط ، معیارها و استانداردها در هر زمینه به مجامع فنی - تخصصی واگذار شده است .

با در نظر گرفتن مراتب فوق و با توجه به شرایط اقلیمی و محدودیت منابع آب در ایران تهیه استاندارد در بخش آب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار بوده و از این رو طرح تهیه استانداردهای مهندسی آب کشور وزارت نیرو در جهت نیل به این هدف با مشخص نمودن رسته‌های اصلی مهندسی آب اقدام به تشکیل مجامع علمی - تخصصی با عنوان کمیته‌ها و زیر کمیته‌های فنی نموده که وظیفه تهیه این استانداردها را به عهده دارند .

استانداردهای مهندسی آب با در نظر داشتن موارد زیر تهیه و تدوین می‌گردد:

- استفاده از تخصص ها و تجارب کارشناسان و صاحب نظران شاغل در بخش عمومی و خصوصی
- استفاده از منابع و ماخذ معتبر و استانداردهای بین المللی
- بهره گیری از تجارب دستگاههای اجرائی ، سازمانها ، نهادها ، واحدهای صنعتی ، واحدهای مطالعه ، طراحی و ساخت
- ایجاد هماهنگی در مراحل تهیه ، اجرا ، بهره برداری و ارزشیابی طرحها
- پرهیز از دوباره کاریها و اتلاف منابع مالی و غیر مالی کشور
- توجه به اصول و موازین مورد عمل موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی ایران و سایر موسسات معتبر تهیه کننده استاندارد

نشریه « راهنمای مشارکت مردمی در طرحهای آب و خاک (شبکه‌های آبیاری و زهکشی) » توسط کمیته فنی بهره برداری و نگهداری از شبکه‌های آبیاری و زهکشی طرح تهیه استانداردهای مهندسی آب کشور تهیه گردیده است.

آگاهی از نظرات کارشناسان و صاحب نظرانی که فعالیت آنها با این رشته از مهندسی آب مرتبط می باشد موجب امتنان کمیته فنی بهره برداری و نگهداری از شبکه‌های آبیاری و زهکشی خواهد بود.

ترکیب اعضاء کمیته

اعضاء کمیته فنی شماره ۳-۳ که در تهیه این نشریه مشارکت داشته‌اند به شرح زیر می‌باشند:

کارشناس آبیاری و آبادانی	آقای جواد پورصدرالله
کارشناس مهندسی کشاورزی	آقای میرداود حسینی میلانی
کارشناس آبیاری و آبادانی	آقای محمود خاکسار فرد
کارشناس آبیاری و آبادانی	آقای ابراهیم کهریزی
کارشناس آبیاری	آقای محمدجواد مولایی
کارشناس راه و ساختمان	خانم مهین کاظم‌زاده

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
	مقدمه
۱	۱- اهمیت مشارکت
۳	۲- تعریف مشارکت
۴	۳- تعابیر مختلف از مفهوم مشارکت مردم
۵	۴- تقسیم‌بندی مشارکت
۶	۴-۱- مشارکت اقتصادی
۶	۴-۲- مشارکت سیاسی
۷	۴-۳- مشارکت اجتماعی و مذهبی
۸	۵- ضرورت مشارکت و تأثیر آن
۹	۵-۱- تأثیر در اهداف
۱۰	۵-۲- تأثیر مقبولیت طرح
۱۰	۵-۳- تأثیر در کاهش مدت اجرای طرح
۱۱	۵-۴- تأثیر در استفاده بهینه از طرح
۱۱	۵-۵- تأثیر در ایجاد وابستگی و صرفه‌جویی در اجرای طرح
۱۲	۵-۶- اعتلای آگاهیهای مردم در منطقه
۱۲	۶- اصول کلی حاکم بر مشارکت
۱۳	۶-۱- انگیزه نفع شخصی در مشارکت مردمی
۱۴	۶-۲- انگیزه نفع عمومی
۱۴	۶-۳- انگیزه حفظ شخصیت فردی
۱۵	۷- موانع مشارکت
۱۵	۷-۱- عدم وجود برنامه مشخص
۱۵	۷-۲- عدم وجود فرهنگ مشارکت
۱۶	۷-۳- عدم وجود تکنولوژی پیشرفته

- ۱۶-۷-۴- عدم تواناییهای مالی مردم
- ۱۶-۷-۵- عدم وجود سازمان برای تشکل مردم
- ۱۷-۷-۶- عدم وجود الزام قانونی برای دستگاههای اجرایی
- ۱۷-۷-۷- نظارت متقابل در کارها و برقراری تشویق و ترغیب
- ۱۸-۷-۸- عدم وجود تجربه مشارکت
- ۱۸-۷-۹- ناهمگنی اجتماعی
- ۱۸-۸- تصویری از سیر تحول و تغییرات مشارکت مردمی کشاورزان
- ۱۹-۸-۱- مشارکت با حفظ استقلال اقتصادی فردی
- ۲۱-۸-۲- مشارکت با حذف بخشی از استقلال فردی
- ۲۲-۸-۳- مشارکت با حذف استقلال فردی
- ۲۲-۹- شرایط لازم برای جلب مشارکت مردمی و عوامل بازدارنده آن
- ۲۲-۹-۱- بالابردن فرهنگ عمومی مشارکت
- ۲۳-۹-۲- استفاده از تبلیغات در جلب مشارکت
- ۲۳-۹-۳- ایجاد اعتماد متقابل بین مسئولین و مردم و حفظ حضور مردم در صحنه
- ۲۳-۹-۴- وجود تشکیلات مناسب برای مشارکت
- ۲۴-۹-۵- استفاده از دانش آموزان و دانشجویان در مشارکت
- ۲۴-۹-۶- جامعیت و داوطلبانه بودن مشارکت
- ۲۵-۹-۷- شرایط منطقه
- ۲۵-۹-۸- مشارکت مردم پس از انجام عملیات اجرایی طرح
- ۲۵-۱۰- چگونگی مشارکت مردمی و خلاصه نتایج عملی حاصله در برخی از استانها
- ۲۶-۱۰-۱- مراحل مختلف و چگونگی اقدامات لازم برای فراهم نمودن امکان مشارکت مردمی در طرحهای مشترک و مجتمع
- ۲۶-۱۰-۲- مواردی که باعث عدم پیشرفت مشارکت و متوقف ماندن کار می شود.
- ۱۱- تسهیلات اعتباری پیش بینی شده جهت جلب مشارکت مردمی در تبصره ۷۶ قانون بودجه
- ۲۸-۱۱-۱- مقدمه
- ۲۹-۱۱-۲- خصوصیات تبصره ۷۶

۳۱

پیوست شماره ۱

۱-۱- تجارب کشور هندوستان در مدیریت آبیاری و مشارکت زارعین

۱-۲- انجمنهای بهره‌برداران آب در ژاپن

۳۹

پیوست شماره ۲

تبصره ۶۰ قانون بودجه سال ۱۳۵۲

۴۵

پیوست شماره ۳

تبصره ۲۶ قانون بودجه کل کشور سال ۱۳۷۳

۵۱

پیوست شماره ۴

تبصره ۷۶ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی

مقدمه :

با آغاز برنامه پنجساله دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور موارد بسیاری درباره لزوم مشارکت مردم در برنامه‌های عمرانی و توسعه ملی مطرح شده است که مفهوم آن بدرستی روشن نیست و حتی دست‌اندرکاران برنامه‌ریزی نیز از این مقوله برداشت‌های مختلف دارند.

برای درک بیشتر مفهوم مشارکت و رفع ابهامات موجود لازم است دیدگاه‌های متفاوتی که در این زمینه وجود دارد مورد بررسی قرار گیرند. عمدتاً به سه صورت زیر به مسئله مشارکت نگریسته شده است که عبارتند از:

الف- مشارکت به معنای بسیج مردم برای به عهده‌گرفتن بخشی از کارها که در این حالت معمولاً پروژه‌ها از بالا اندیشیده و طراحی می‌شود و مردم برای اجرای آن بسیج می‌شوند باین ترتیب مشارکت مردم بصورت کمکی است که به شکل نیروی کار و یا تأمین مواد و مصالح ارائه می‌دهند.

ب- استفاده از مشارکت بمنظور تمرکز زدائی در دستگاه دولتی یا در سازمانهای مربوط به آن که طی آن منابع و قدرتهای تصمیم‌گیری به سطوح پائین‌تر نظیر سازمانهای رسمی محلی و یا کمیته‌های محلی پروژه منتقل میشود. از این طریق احتمال هرگونه تصمیم‌گیری در زمینه‌های طراحی، اجرا و مراحل بعدی آن در سطح محلی وجود خواهد داشت.

ج- مشارکت بعنوان یک فرایند اختیار دادن به افراد ذینفع می‌باشد. در این تفکر مشارکت این طور تعبیر می‌شود که بر تحکیم قدرت توده‌های مردم دلالت کند. عناصر اصلی مشارکت چنین تعریف شده‌اند، تسهیم قدرت و منابع کمیاب، تلاشهای آگاهانه و عمومی گروههای اجتماعی برای بهبود شرائط زندگی خویش و ایجاد فرصتهائی در سطوح کم‌درآمد، در اینجا است که انجمن‌های مدنی سازمانهای محلی که مردم و دولت را بهم پیوند می‌دهند اهمیت می‌یابند و در ایجاد هماهنگی‌های لازم بین دولت و بنگاههای خصوصی نقش حساسی دارند.

وجوه مشترکی که در نگرشهای سه‌گانه فوق از مفهوم مشارکت وجود دارد عبارت از خارج شدن از وضعیت دوگانه کاملاً «دولتی» یا «آزاد» و ادغام و آمیزش منطقی این دو حالت با سهیم نمودن افراد ذینفع در انجام کارهای مربوطه می‌باشد که سبب ایجاد تحول و دگرگونی در برنامه ریزی، اجرای برنامه و مدیریت بهره‌برداری از تاسیسات ساخته شده میگردد و تغییراتی در طرز تفکر و ارتباطات اجتماعی، نهادهای اجتماعی و از همه مهمتر تغییر انسانها را در جهت پیشرفت همه جانبه بهمراه خواهد داشت.

در اکثر موارد برداشت کلی از مشارکت بمعنای محدود کلمه آنستکه بار دولت از تأمین هزینه و نیروی انسانی برای انجام برخی از خدمات اجتماعی کاهش داده شود و قشرهای ذینفع با نیروی متشکل و سازمان‌یافته خود سهم و مسئولیت بیشتری در تأمین نیازهای خود به عهده بگیرند که در این راستا دولت می‌تواند در برنامه‌ریزی و اعمال

مدیریت و نظارت بر اجرای برنامه‌ها نقش اساسی را بر عهده گرفته و با بهره‌گیری مطلوب از کلیه امکانات موجود در هر منطقه در حفظ سرمایه‌گذاری‌های انجام شده از طریق نگهداری هر چه بهتر تاسیسات ساخته شده و بهره‌برداری صحیح از آنها نقش اساسی را ایفا نماید.

در برنامه احداث شبکه‌های آبیاری و زهکشی میتوان از مشارکت مردم در مراحل برنامه‌ریزی، ساخت و بهره‌برداری و نگهداری استفاده نمود که در مرحله بهره‌برداری و نگهداری اهمیت نقش مشارکت مردم محسوستر خواهد بود.

۱- اهمیت مشارکت

مشارکت افراد یک جامعه در اجرای برنامه‌های ذیربط از جنبه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی دارای مزایایی است که مهمترین آنها بدین‌ترتیب است.

- تجهیز منابع مالی و انسانی و استفاده بیشتر از نیروی مولد که در شرائط عادی مورد استفاده کافی قرار نمی‌گیرد.
- ایجاد علاقه بیشتر در افراد گروه که در تهیه و اجرای برنامه‌ها مشارکت موثر داشته و در حقیقت آنرا از خود می‌دانند و جلب همکاری صمیمانه آنها در حفظ و نگهداری تاسیسات ساخته شده که موجب پیشرفت سریعتر برنامه‌ها، بهره‌گیری کاملتر از نتیجه کار (بدلیل انطباق برنامه با نیازها) و افزایش طول عمر مفید و مدت بهره‌برداری از آنها خواهد شد.
- جلوگیری از اثرات منفی روانی در مردم نظیر بی‌اعتمادی، بی‌تفاوتی، تکروری و عدم وجود حس تعاون و تحرک و تمایل به تأمین منافع محدود شخصی و تقویت روح تعاون و نیروی همبستگی در بهره‌برداری مطلوب از منابع پتانسیل‌ها و امکانات
- ایجاد هم‌سوئی و یکپارچگی مردم و دولت و همبستگی و همکاری تنگاتنگ آنها
- بعنوان یک اهرم در رعایت اصول احترام به شخصیت فردی، اجتماعی و حقوق انسانی افراد، ایجاد احساس امید به زندگی در افراد و تقویت آن.
- استفاده بهتر از امکانات و فرصت‌ها و ایجاد عرصه مساعدی برای نشان دادن توانمندیهای جمعی که در نهایت موجب اشتغال و کسب درآمد بیشتر میگردد.

۲- تعریف مشارکت

برای مشارکت مردم در امور با توجه به نوع و اهداف آن تعاریف مختلفی را میتوان عنوان نمود. مشارکت در معنی وسیع خود عبارت از نوعی همبستگی و تعلق و تلاش دسته‌جمعی میان افراد جامعه بمنظور نیل به اهدافی است که تأمین‌کننده نظرات کلی آن جامعه در حد مورد انتظار و قابل قبول باشد که معمولاً استفاده بهینه از امکانات و بهره‌گیری مطلوب از منابع و فرصت‌ها را به همراه خواهد داشت.

مفهوم مشارکت از دیدگاه محدود عبارتست از تشکیل گروهی از افراد با منافع مشترک بمنظور تأمین برخی نیازهای ضروری آنها از طریق خودیاری که کلا و یا بخشی از آن بوسیله دولت تأمین نمی‌شود و یا در برنامه‌ریزیها در درجات کمتری از اهمیت و اولویت قرار دارد.

در زمینه طرح‌های شبکه آبیاری و زهکشی با توجه باهدفانی که در مشارکت و خودیاری افراد ذینفع متصور است میتوان چنین نتیجه‌گیری نمود که در این راستا مشارکت بهره‌برداران در کلیه مراحل بسیار پر اهمیت و کارساز است و این نقش می‌تواند در مرحله مطالعات بمنظور تعیین اولویت شامل راهنمایی و ارائه اطلاعات لازم باشد و در مراحل اجرائی کمک در تأمین منابع مالی و نیروی انسانی و سایر نیازها و فراهم نمودن تسهیلات با توجه به امکانات موجود در منطقه بوده و بالاخره در مرحله بهره‌برداری از شبکه‌ها همکاری و قبول مسئولیت در هر چه بهتر پیاده کردن برنامه‌های تدوین شده از سوی مدیریت و اجرای صحیح و کامل آنها را شامل شود. باید توجه داشت که در کلیه مراحل یادشده اعم از برنامه‌ریزی، مطالعات، طراحی، انجام عملیات اجرائی و بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری و زهکشی، اعمال مدیریت و ترسیم خطوط اصلی برنامه‌ها و هم چنین سیاست‌گذاری و نظارت در حسن اجرای آنها از وظایف بخش دولتی است که با بهره‌گیری از همکاری و مشارکت مردم بعنوان بازویی موثر در هر یک از مراحل یادشده موجبات حصول نتایج مورد انتظار را بنحو موثرتری فراهم خواهد نمود.

بنابراین در اکثر موارد برداشت کلی از مشارکت بمعنی محدود کلمه اینست که بار مسئولیت دولت از نظر تأمین هزینه و نیروی انسانی برای انجام برخی عملیات زیربنایی، تولیدی و خدماتی کاهش داده شود و اقبال ذینفع با نیروی متشکل و منسجم در قالب یک تشکیلات سازمان‌یافته به قصد بهبود زندگی اجتماعی سهم و مسئولیت بیشتری در تأمین نیازهای خود به عهده گیرند. و در یک جمع‌بندی، مشارکت عبارت است از تقبل آگاهانه انجام بخشی از امور طرحها و فعالیتهای عمرانی در شکل معاضدت و همکاری جمعی از سر میل و رغبت و به قصد بهبود زندگی اجتماعی.

۳- تعابیر مختلف از مفهوم مشارکت مردم

برای بیان تفکرات و انتقال آن به دیگران علاوه بر ایجاد ارتباط نیاز به استفاده از الفاظ و بهره‌گیری از عباراتی است که در بسیاری از موارد دارای تشابه و اشتراک معنوی (ترادف) می‌باشند.

موضوع مشارکت نیز از این قلمرو مستثنی نیست و بنظر میرسد انتخاب کلمه و عبارتی که بیان‌کننده منظور باشد با توجه به برداشت‌های مختلفی که از آن بعمل آمده مشکل بوده و تا حدی به قراری که قبلاً با مخاطب گذارده شده بستگی دارد. مروری اجمالی بر مباحث و تحقیقاتی که در زمینه «مشارکت مردم» انجام شده نشان می‌دهد که این کلمه دارای محدوده و قلمرو قابل انعطافی می‌باشد و در قالب استانداردهای از پیش تعیین شده مرز مشخصی را

نمی‌پذیرد. کلماتی نظیر اشتراک مساعی^۱، انگیزش کارکنان^۲، قدرت دادن^۳، سهم شدن^۴، دموکراسی^۵، بسیج مردم^۶، مسئولیت‌پذیری^۷، واگذاری امور^۸، خودگردانی^۹، تقسیم کار^{۱۰}، انسانی کردن^{۱۱}، کنترل کارگری^{۱۲}، خودتصمیم‌گیری^{۱۳} و آژیهائی هستند که در موقعیت‌های متفاوت زمینه لازم را برای بحث درباره لفظ «مشارکت مردم» فراهم می‌کند. ترکیباتی از قبیل ارزیابی مشارکتی^{۱۴}، تحقیق مشارکتی^{۱۵}، تعاون^{۱۶}، عدم تمرکز^{۱۷} و خودمختاری محلی^{۱۸} که در ارتباط نزدیک با «مشارکت» می‌باشند، هر یک معانی و الفاظی کلی اما مبهم و نامشخص را در خود دارند.

از آنچه که در زمینه «مشارکت» بیان شد چنین نتیجه می‌شود که نمی‌توان یک تعریف همه جانبه و جهانی برای مشارکت ارائه نمود و حتی تعریف کاربردی مشارکت بعنوان یک «واقعیت بالفعل اجتماعی» عملاً غیر ممکن است. طبیعت پیچیده مشارکت را شاید بتوان تشریح کرد اما در یک تعریف رسمی نمی‌توان گنجاند. برخی از محققین در این زمینه معتقدند که اگر بخواهیم فرایند مشارکت را دریابیم به عبارت کاربردی^{۱۹} و یا تفاسیری مختلف نیازمندیم. در ارتباط با بهره‌برداری از شبکه‌های آبیاری و زهکشی احداث شده هدف از بیان مشارکت مردمی تاسیسات احداث شده در قالب برنامه تنظیمی با استفاده از کلیه امکانات موجود باشکال مختلف مالی، فکری - فیزیکی (نیروی انسانی - ماشین آلات ...) و تأمین مصالح ... می‌باشد.

۴- تقسیم‌بندی مشارکت مردمی

دخالت و مشارکت مردم در امور مربوط به کشور دارای دامنه وسیعی است که آنرا می‌توان در ابعاد مختلف جستجو نمود عمده‌ترین حالتی که مشارکت بوقوع می‌پیوندد عبارتند از :

1- Collaboration	2- Motivation
3- Empowering	4- Sharing
5- Democracy	6- Mobilization
7- Sponsorship	8- Free Rein
9- Self Management	10- Division of Travail
11- Humanization	12- Labor Control
13- Self Determination	14- Participatory Evaluation
15- Participatory Research	16- Co.operation
17- Decentralisation	18- Local - level Autonomy
19- Working Statements	

۱-۴ مشارکت اقتصادی

۱-۱-۴ مشارکت نقدی

یکی از رایج‌ترین حالات مشارکت مردمی مشارکت در تأمین هزینه‌ها می‌باشد، وقتی صحبت از مشارکت به میان می‌آید اولین فکری که به نظر هر فرد می‌رسد تأمین بخشی از هزینه‌های یک طرح یا پروژه‌ای است که افراد ذینفع به نحوی در منافع حاصل از آن سهیم می‌باشند، گرچه تأمین هزینه یکی از ارکان مشارکت مردم در طرح‌های مختلف می‌باشد ولی نمی‌توان آنرا بعنوان کل مشارکت در نظر گرفت. از آنجائیکه اجرای طرح‌های عمرانی بسیار پرهزینه می‌باشد و مردم توان مشارکت در تأمین بخشی که مربوط به آنها می‌شود را ندارند لذا می‌بایست دولت علاوه بر پرداخت بخشی از هزینه‌ها تسهیلاتی را از طریق بانک‌ها و یا سایر موسسات اعتباری فراهم نماید تا بتوانند سهم خود را پرداخت نمایند.

۲-۱-۴ مشارکت غیر نقدی

کمک و همیاری مردم در انجام طرح‌های عمرانی و منطقه‌ای می‌تواند به انجام طرح سرعت بیشتری بخشیده و باعث می‌شود تا زودتر از موقع نتایج حاصل از آن بدست آید، مردم روستاها و بخش‌ها آمادگی و سابقه تاریخی در این همیاری دارند بنابراین استفاده از نیروی انسانی یکی دیگر از اشکال مشارکت مردم بوده و بخصوص در نواحی که امکان پرداخت نقدی برای بهره‌وران میسر نمی‌باشد نیروی انسانی و کمک‌های غیرنقدی می‌تواند جایگزین آن گردد. استفاده از این امکانات و برنامه‌ریزی صحیح از لحاظ زمانی و مکانی می‌تواند در پیشبرد اجرای طرح مؤثر بوده و مشکلات ناشی از کمبودها را مرتفع نماید. در دوران کاشت، داشت و برداشت فرصت‌های زمانی زیادی وجود دارد که کشاورزان بطور مؤثر از این فرصتها استفاده نمی‌نمایند. بنابر این هماهنگ کردن و برنامه‌ریزی صحیح در این مراحل به مجریان کمک می‌نماید تا از این فرصتها برای پیشبرد اهداف طرح استفاده نمایند.

۲-۴ مشارکت سیاسی

۱-۲-۴ مشارکت در تصمیم‌گیری

مشارکت سیاسی مردم در تصمیم‌گیری‌ها با شاخص‌های مختلف سنجیده می‌شود. مثلاً شرکت آحاد مردم در انتخابات یکی از نمونه‌های مشارکت سیاسی در منطقه اجرای طرح است. شرکت مردم در تشکلهای سیاسی منطقه از قبیل انتخابات مجلس شورای اسلامی و شوراهای محلی و ... از دیگر نمونه‌های مشارکت سیاسی است بنابراین در

منطقه‌ای که این مشارکت از ابعاد وسیعتری برخوردار باشد نیل به اهداف مربوطه با سرعت بیشتری انجام می‌یابد، لازمست برنامه‌ریزی‌ها بگونه‌ای باشد که با تشویق و ترغیب و آگاه کردن مردم آنها را در مسائل سیاسی فعال‌تر نمود تا از فکر و ایده و تجربیات آنها بیشتر استفاده شود. بافت جمعیتی منطقه تأثیر زیادی در این مشارکت دارد زیرا افراد جوان انگیزه و علاقه بیشتری در مسائل سیاسی و تصمیم‌گیریهای منطقه خود دارند و بهتر جذب کارهای مربوطه می‌گردند.

۲-۲-۴ مشارکت در جنگ و دفع بلایای طبیعی

کراراً دیده شده وقتی در یک کشور یا منطقه‌ای جنگ و یا بلایای طبیعی مثل سیل و زلزله و ... بوقوع می‌پیوندد مردم از بزرگ و کوچک در حل مسائل مربوطه دخالت و مشارکت نموده و در حد توان با گذشت از منابع مالی، نیروی انسانی و وسایل و مایحتاج خود کمکهای ارزنده‌ای به آسیب‌دیدگان می‌نمایند. به تجربه در همه مناطق دیده شده که بسیج و مشارکت مردم بمراتب کارسازتر از کمک‌های دولتی بوده است. برنامه‌ریزی صحیح در استفاده از این امکانات می‌تواند از هز رفتن امکانات و پتانسیلها جلوگیری نموده و بهترین راندمان را از مشارکت بدست آورد. بخشی از این نیروها پس از رفع مشکلات و معضلات می‌توانند در خدمت بازسازی و زدودن اثرات تخریبی مورد استفاده قرار گیرند. در این راستا مدیریت و راهبری، نقش ارزنده‌ای در مشارکت بعهدده دارند.

۳-۴ مشارکت اجتماعی و مذهبی

۱-۳-۴ شرکت در مراسم

یکی از جلوه‌های مشارکت مردمی شرکت آنها در مراسم عزاداری و یا شادی دیگران می‌باشد بدین ترتیب که در مناطق مختلف مراسم عزاداری مذهبی با کمک و همیاری مردم صورت گرفته و در این ارتباط نیروها بطور هم‌جهت در فراهم نمودن امکانات و حل مسائل و مشکلات مربوطه کمک می‌نمایند. این معاضدت دارای ابعاد وسیعی است که بطور خودجوش و داوطلبانه انجام می‌گیرد. در مناطق مختلف بسته به عادات و رسوم ممکن است نحوه انجام این مشارکت متفاوت باشد. ولی در مجموع اهداف مشترکی را دنبال می‌نمایند. کمک و شرکت در مراسم سوگواری، مجالس ترحیم، مراسم عروسی و جشن و سرور موجب ایجاد تسهیلات و رفع مشکلات معنوی و عاطفی و تنگناهای موجود با استفاده از کمکهای نقدی و جنسی اغلب مردم می‌گردد.

در جوامع کوچک و بزرگ وقتی با کمک عده‌ای شرکت تعاونی مصرف یا مسکن ایجاد می‌شود و در اداره آن همکاری می‌کنند این خود جلوه‌ای از مشارکت مردمی در امور مربوط به تعاون و همکاری و یا مشارکت اجتماعی آنها در حل برخی مشکلات می‌باشد، بدین ترتیب که علاوه بر کسب نفع شخصی، برآیند نیروها نفع عمومی را سبب می‌شود که باعث اعتلای سطح رفاه جامعه می‌گردد. در این ارتباط احداث مراکز عام‌المنفعه، سرمایه‌گذاری، خرید برکه سهام و بالاخره راه‌اندازی و مدیریت این قبیل مؤسسات را می‌توان از مصادیق مشارکت اجتماعی مردم تلقی نمود. نوع و چگونگی این قبیل مشارکتها بسته به شرایط منطقه، عادات و نوع نیاز متفاوت می‌باشد.

۵- ضرورت مشارکت و تأثیر آن

یکی از اصول بنیادی در تأمین عدالت اجتماعی هر جامعه، مشارکت اقشار مختلف مردم در امور اقتصادی، اجتماعی و سیاسی می‌باشد. با توجه به اینکه میزان توانمندی دولت ناشی از قدرت مردم می‌باشد بنابراین اهداف برنامه دولت می‌باید برپایه خواست مردم باشد تا انگیزه فعالیت را در افراد بوجود آورد. دولت بدون دخالت و مشارکت مردم در کارها نمی‌تواند در بهبود وضعیت و شرایط اقتصادی جامعه موفق باشد. سرمایه‌گذاری دولت از بودجه عمومی در صورتیکه متضمن رفاه عمومی باشد منطبق با عدالت اجتماعی است در این حالت مشارکت و سرمایه‌گذاری اقشاری که طرح برای آنها اجرا می‌گردد یا سرمایه‌گذاری برای آنان صورت می‌گیرد می‌تواند دولت را در رسیدن به اهداف و تأمین منافع همه اقشار یاری نماید. در غیراینصورت چنانچه منافع اقشار خاصی را تأمین نماید ممکن است مسیر انحرافی طی کند. در کشورهای مرفعی همکاری و مشارکت مردم با دولت تلاش مشترک آنان برای ارتقاء سطح اقتصادی و فرهنگی خود سبب می‌شود که راندمان بسیار بالایی از سرمایه‌گذاریها عاید و در نتیجه رفاه عمومی حاصل گردد، ولی در جهان سوم عدم آشنایی مردم با فرهنگ مشارکت و همیاری و بی‌اعتقادی آنها به سرمایه‌گذاریهای عمومی دولت، پایین آمدن راندمان سرمایه‌گذاریها و بتبع آن کاهش تولیدات را سبب می‌شود به طوری که حرکت بجای اینکه همسو باشد و بردار رشد را به جلو ببرد اغلب بصورت تکراری و چرخشی انجام می‌شود که بازده لازم را به همراه ندارد. هر طرحی که در منطقه‌ای اجرا می‌گردد، بهره‌برداران نهایی از آن مردمی هستند که در محدوده طرح قرار دارند و یا به نحوی با آن در ارتباطند. بدین لحاظ می‌باید که، آنها در جریان مطالعه و اجرای طرح قرار گیرند تا بتوانند به نحو مطلوب از آن بهره‌برداری نمایند. برخی را عقیده بر آنست که مردم منطقه به دلیل عدم برخورداری از دانش فنی کافی، ضرورتی ندارد تادر جریان مطالعه یا طراحی و اجرای طرح قرار گیرند و به این بهانه که افراد فنی و مهندسين مشاور عهده‌دار طراحی و اجرای طرح هستند مردم را در جریان قرار نمی‌دهند ولی تجربه نشان داده است که آگاهی مردم حتی اگر از لحاظ فنی شناخت کافی هم نداشته باشند تأثیر مثبتی در پیشبرد و پذیرش طرح از سوی ایشان داشته و خود را وابسته به آن می‌دانند. شوراهای برنامه ریزی در کشورهای

مترقی نمایندگان مردم ذینفع را در خود می پذیرند و نظرات آنان را در تصمیم گیریها لحاظ می نمایند تا مشکلات در اجرا و یا بهره برداری از طرح بوجود نیاید. مشارکت مردم دارای تأثیرات زیادی در سرمایه گذاری ملی و منطقه ای دارد که ذیلاً به عمده ترین آنها اشاره می گردد:

۱-۵ تأثیر در اهداف

بطور کلی هر سرمایه گذاری و اجرای طرحی بر حسب یک منظوره و یا چند منظوره بودن آن اهدافی را متصور بوده که پس از اجرای طرح به آن خواهد رسید، از آنجائیکه ممکن است خواستهای مردمی که در محدوده طرح می باشند با اهداف طرح کاملاً منطبق نباشند در این حالت مشارکت هر چه بیشتر مردم می تواند به نزدیک شدن هدفها کمک کرده و طوری هماهنگی انجام شود تا حداکثر تطابق بین اهداف و خواسته ها حاصل گردد. بعبارت دیگر هر چه تعداد افرادی که مشارکت می نمایند بیشتر باشد درجه انطباق اهداف طرح و خواستهای مردم بیشتر بوده و می توان انتظار داشت که نیازهای مردم با اجرای طرح مورد نظر برآورده گردد. با توجه به اینکه اغلب برنامه ریزان منطقه ای وقوف کامل به مشکلات والویت را در منطقه ندارند، لذا استفاده از نمایندگان مردم در شورای برنامه ریزی کمک می کند تا برای هر منطقه یا حتی روستاها برنامه هایی منطبق با نیازهای آنها تدوین نمود که نهایتاً همیاری آنها را در پی داشته باشد و این مسئله در کشورهایی که آمار و اطلاعات طولانی و دقیقی از پارامترهای لازم برای طراحی و اجرا وجود ندارد بخوبی نمایان است بطوریکه استفاده از نظرات آحاد مردم منطقه می تواند کمبودهای آماری را جبران نموده و تجربیات گذشته را که سینه به سینه نقل و یا در منطقه دیده شده است را مورد استفاده قرار داد. جمع آوری آمار و اطلاعات و تهیه پرسشنامه هایی که توسط مشاورین و متخصصان از روستاها و یا شهرهای محدوده طرح صورت می گیرد می تواند یکی از روشهای مشارکت مردم باشد بشرط اینکه مردم را ابتدا در این خصوص آگاه نموده و اطلاعات صحیح را از آنها بدست آورد زیرا آمار و اطلاعاتی که از مردم کسب می گردد بسته به اعتماد آنان و شناختی که راجع به هدف آمارگیری دارند می تواند از درجه اطمینان بالا یا پایینی برخوردار باشد که بکار بردن آنها در مطالعات و طراحی بسیار حساس بوده و گاهاً در نظر نگرفتن آن سبب بدست آمدن نتایج معکوس از اجرای طرح خواهد شد. بنابراین در نظر گرفتن نیازها و الویت آنها برای یک قشر خاصی که از طرحی استفاده خواهند کرد می باید انجام گیرد. با توجه به اینکه هر منطقه با در نظر گرفتن شرایط جغرافیایی، اجتماعی ... خود دارای الویتها و نیازهای مختلفی می باشد لذا پیروی از یک قاعده کلی و واحد برای همه مناطق از منطق لازم برخوردار نبوده و برای هر منطقه شیوه خاص و مناسب با شرایط آن منطقه را می باید اعمال نمود. مثلاً ساختن حمام و یا مدرسه و برق رسانی و احداث جاده برای اهالی یک روستا و یا بخش دارای اهمیت فراوان می باشد ولی الویت اجرا در زمانی که سرمایه کافی برای اجرای همه آنها بطور همزمان وجود ندارد در این حالت نظر مساعد و مشارکت بهره برداران از طرح می تواند در تعیین اولویت نقش حساسی داشته باشد. لازم به یاد آوریم که نوع و میزان نیازها از منطقه ای به منطقه دیگر متفاوت است گرچه ممکن است شباهت هایی به یکدیگر داشته باشد ولی آداب و رسوم و بافت فرهنگی

و اجتماعی مردم و الویت دادن به این نیازها متفاوت می باشد

۲-۵ تأثیر مقبولیت طرح

یکی از مهمترین عواملی که سبب موفقیت برنامه عمرانی یا سرمایه گذاری در منطقه ای می گردد قابل قبول بودن آن طرح و یا برنامه برای مردم آن ناحیه می باشد، بدین ترتیب که آنها با علاقه بپذیرند که این کار باید در منطقه انجام گردد. در این حالت است که مردم بطور موثر در پیشبرد طرح مشارکت نموده و کمکهای لازم را در این راستا می نمایند. گر چه انجام برخی از کارهای عمرانی ممکن است ظاهراً به منافع شخصی عده ای لطمه وارد نماید ولی نهایتاً و در مجموع منفعی که از آن حاصل می شود بمراتب بیشتر از زیانهای احتمالی آن است ولی قبول این امر از طرف افرادی که احتمالاً زیانهایی بر آنها وارد خواهد شد به میزان آگاهی و اعتقاد آنان به اهداف طرح بستگی کامل دارد که باید با زمینه سازیهای مناسب از طریق کارهای فرهنگی نظیر سخنرانی، نشان دادن فیلم و ... تفهیم مطلب نموده و آنان را نسبت به منافع ناشی از اجرای طرح آگاهی داد به نحوی که با ایجاد روحیه گذشت شرایط لازم برای چشم پوشی از منافع موقت در آنان بوجود آید. پذیرش طرح در یک محدوده توسط افراد ذینفع موجب تشدید حس همکاری در آنها شده و مشارکت موثر آنان را در پی خواهد داشت بطوریکه آنها طرح را از آن خود دانسته و سعی می کنند بنحو احسن آنرا اجرا نمایند و موانع احتمالی را از سر راه بردارند. کارهایی که بدون مشارکت مردم در منطقه انجام می پذیرد معمولاً در صورت مواجه شدن با مشکلاتی نه چندان مهم نیز دچار وقفه های طولانی می گردد و حال آنکه مشارکت مردم در این قبیل موارد کارساز بوده و دستیابی به نتایج نهایی را تسریع می نماید. تجربه های بدست آمده از اجرای پروژه ها نشان دهنده این واقعیت است که تلاشهای متخصصان و مسولان قبل از اجرای طرح در جهت تفهیم مطلب و پذیرش آن توسط افراد منتفع از آن طرح اثرات مثبت و مهمی در مشارکت ایشان و بالتجیه علاقمندی و کمک در اجرای آنرا دربر خواهد داشت.

۳-۵ تأثیر در کاهش مدت اجرای طرح

معمولاً در برنامه ریزی یک طرح مدت زمانی برای اجرای آن پیش بینی می شود، این برنامه زمانی، با توجه به شرایط جغرافیایی، مالی و ... انجام میگیرد. محاسبات اقتصادی انجام شده برای توجیه یک طرح زمانی معنی دار است که طرح در مدت پیش بینی شده تکمیل و آماده بهره برداری گردد زیرا برگشت سرمایه در صورتی امکان پذیر است که بازدهی طرح در مدت پیش بینی شده تحقق یابد. در صورتیکه مدت اجرا طولانی تر گردد به معنی اینست که در قبال هزینه اضافی صرف شده بازدهی وجود ندارد زیرا روند افزایش قیمت ها و راکد ماندن سرمایه اولیه سبب می شود محاسبات اقتصادی انجام شده تحقق نیابد و در نتیجه طرحی که از توجیه اقتصادی بالایی برخوردار بوده است بصورت غیر اقتصادی در آید و این در حالیست که نه می توان سرمایه گذاری انجام شده را نادیده گرفت و نه اهداف

طرح را تغییر داد. هر چه طول مدت اجرا بیشتر شود از مطلوبیت اقتصادی طرح کاسته می‌گردد تا جایی که ممکن است پس از اتمام از جهات مختلف قابل توجه نباشد بنابراین اقتصادی‌ترین حالت زمانی است که طرح در مدت پیش بینی شده به اجرا درآید و مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

مشارکت مردم در طرح سبب می‌شود که مدت اجرا به کوتاهترین حد ممکن برسد زیرا موانع حین کار با مشارکت مردم سریعتر و بهتر مرتفع می‌گردد. نیروی مردمی از آن چنان پتانسیل مالی و قابلیت‌های ویژه‌ای برخوردار است که چنانچه با سرمایه‌گذاری دولتی تلفیق شود نقش موثرتری را ایفا خواهد نمود. تجربه نشان داده است که در شرایط مشابه طرحهایی که همیاری و مشارکت مردم در آن دخالت داشته در مقایسه با طرحهای به اجرا درآمده توسط دولت موفق تر بوده است.

۴-۵ تأثیر در استفاده بهینه از طرح

هر چند برای طراحی و اجرای یک طرح بررسیهای لازم در زمینه‌های مختلف بمنظور انطباق اهداف طرح با نیازهای مردم در منطقه انجام می‌پذیرد و آداب و رسوم و سنن متداول در آن ملحوظ می‌گردد ولی اغلب دیده شده که کم توجهی باین مسائل و یا نداشتن آمار و اطلاعات دقیق سبب شده که اهداف طرح جوابگوی نیازهای واقعی مردم نبوده و نتایج به دست آمده در حد انتظار نباشد. برای مثال در جوامع روستایی و کشاورزی اغلب دیده شده علی‌رغم آنکه ساختمان‌های مسکونی و اصطبل و سایر تاسیسات روستایی بطرز مدرن و بهداشتی احداث شده ولی عملاً مورد استقبال روستاییان قرار نگرفته است زیرا آداب و رسوم و خواسته‌های آنها در طرح دیده نشده و در نتیجه استفاده از امکانات به روال سنتی را ترجیح داده‌اند. بنابراین مشارکت مردم در تصمیم‌گیری و اجرای یک طرح زمینه‌های لازم برای استفاده بهینه از نتایج حاصله را فراهم می‌نماید.

۵-۵ تأثیر در ایجاد وابستگی و صرفه‌جویی در اجرای طرح

مشارکت مردم در اجرای یک طرح دارای جنبه‌های مختلفی می‌باشد استفاده از امکانات مردم در مشارکت مالی مردم سبب ایجاد انگیزه مالکیت در افراد شده و موجب می‌شود که خود را صاحب طرح بدانند و مانند اموال خود از تاسیسات احداث شده نگهداری و بهره‌برداری نمایند. همچنین با اعمال صرفه‌جویی از هزینه‌های اضافی جلوگیری نموده و از طولانی شدن مدت زمان انجام مراحل مختلف طرح احتراز نمایند.

شهر نشینی و تکنولوژی خاص آن و یا بعبارتی زندگی ماشینی دارای فرهنگ و شناخت مخصوص خود است که افراد ساکن روستاها یا حواشی شهرها از آن چندان اطلاعی ندارند. هر اندازه تماس مردم با ادارات و ارگانهای دولتی بیشتر باشد آگاهیهای اجتماعی آنها افزایش می یابد. ارتباط با مراکز اقتصادی موجب آگاهیهای بسیاری می شود و بطور کلی آگاهیهای بشر در اثر تماس با مراجع و استفاده از وسایل ارتباط جمعی توسعه و رشد می یابد. هر قدر کارهای عمرانی در منطقه ای کمتر اجرا شود و تماس روستاییان با عوامل دولتی مربوطه کمتر باشد آگاهی کمتری نسبت به ماهیت و وظایف ارگانهای مسئول خواهند داشت و در نتیجه در اغلب موارد حقوق و وظایف خود را نمی شناسند. در این راستا فقدان و یا کمبود وسایل ارتباط جمعی، کم سواد و یا بی سواد سبب می شود تا آگاهی آنها نسبت به محیطی که در آن زندگی می کنند کافی نبوده و بهنگام تصمیم گیری خیر و صلاح واقعی خود را نیز تشخیص ندهند. اجرای طرحهای عمرانی مانند احداث راهها، تاسیسات آب و برق، امکانات بهداشتی و آموزشی و..... موجب می شود که مردم منطقه با وظایف ارگانهای ذیربط آشنا شوند و در اثر ارتباط نزدیک با آنها شناخت و آگاهی بیشتری نسبت بمسائل پیدا کند. در گذشته روستاییان نقاط دور افتاده کشور بدلیل آشنایی با ادارات ثبت احوال و پاسگاههای ژاندارمری برای رفع هر گونه مشکلی به این مراکز مراجعه می کردند ولی مشارکت آنها در اجرای طرحها موجب آگاهی بیشتر ایشان خواهد شد و در نتیجه قادر خواهند بود در مواقع لزوم با مراجعه به ارگان مسئول ذیربط مشکلات خود را حل و فصل نمایند. آگاهی اجتماعی سبب تغییر سطح و روش زندگی گردیده و تدریجاً آنرا از الگوی سنتی خارج و در جهت پیشرفت سوق می دهد و هم چنین شرایط را برای رشد فرهنگی آنها مساعد می نماید بطوریکه نیاز به امکانات جدیدی را مطرح می سازد که دستیابی به آنها تلاش و کوشش بیشتری را اقتضاء می نماید. تجربیات نشان داده که تحولات ایجاد شده ناشی از برقرار شدن در یک روستا و یا بخش موجب رشد مصرف گرایی شده و علاقه و استفاده از تکنولوژی جدید سبب کوشش بیشتر اهالی گردیده و بتبع آن استفاده از خدمات آموزشی، بهداشتی و..... افزایش یافته است و حال آنکه قبلاً چنین تقاضاهایی مطرح نبوده است. هر چند اجرای طرحهای عمرانی تأثیر زیادی بر آگاهیهای مردم دارد ولی مشارکت مستقیم آنان می تواند نسبت این تأثیرگذاری را افزایش داده و آنان را مستقیماً در مقابل مسائل جدید قرار دهد که برای حل آنها در صدد چاره جویی برآیند. نقش موثر آموزش و ترویج همزمان با اجرای پروژه ها در آگاهی مردم در نهایت بهره برداری هر چه بهتر از سرمایه گذاریها و فعالیتهای انجام شده را به همراه خواهد داشت.

۶- اصول کلی حاکم بر مشارکت

امروزه جامعه شناسان معتقدند که در تنظیم روابط بین ساکنین شهرها و روستاها و یا میان کشورهای مختلف نمی توان یک الگوی مشخص و کلی را مورد استفاده قرار داد. زیرا شرایط اجتماعی، فرهنگی، و زیربنای عادات و

رفتار جوامع مختلف با یکدیگر متفاوت بوده و هر جامعه از قانونمندی خاص خود تبعیت والگوی معینی را اقتضاء می کند. استفاده از الگوی واحد و یکنواخت برای جوامع مختلف بسته به شرایط تاریخی و عادات و رسوم مردم نتایج متفاوتی ببار می آورد. بعنوان مثال الگویی که در منطقه ای خاص اثر سازندگی زیادی داشته ممکن است در نقطه دیگر زیانبار باشد. آنچه مسلم است برخی از اصول کلی و معیارهای پذیرفته شده را می توان برای اکثر جوامع فارغ از شرایط جغرافیایی آنها قابل قبول دانست برخی از این اصول منطبق با غرایز انسانی و طبیعت خاص زندگی بشر می باشد که شرایط جغرافیایی در پیدایش آنها تأثیر چندانی نداشته و اغلب جوامع را در برمی گیرد. برای اینکه اصولی مورد پذیرش توده مردم واقع شود و در مقابل آن جبهه گیری نکنند باید آن اصول مبتنی بر واقعیت های فوق باشد. بعلاوه باید انگیزه های لازم جهت پذیرش آن هادر مردم وجود داشته باشد. چه در غیر اینصورت ممکن است در برخی از افراد تأثیر لازم را نداشته و نتایجی مورد انتظار از کاربرد آنها حاصل نشود. انگیزه های نفع شخصی و عمومی از موارد مهم اصول کلی حاکم بر مشارکت مردمی است که به تشریح آن پرداخته می شود.

۱-۶ انگیزه نفع شخصی در مشارکت مردمی

جلب منفعت شخصی از خصایص ذاتی هر فردی است و هر کس به گونه ای در کارهای روز مره خود سعی در کسب بیشتر آن دارد. فرهنگ و سطح آگاهی مردم در نحوه کسب منافع موثر است زیرا باعث می شود که افراد ابتدا نفع خود را بشناسند سپس به کسب آن همت گمارند. در برخی موارد کسانی برای نفع شخصی، منافع دیگران را بخاطر می اندازند تا از این طریق بخواسته خود دست یابند. امروزه با افزایش آگاهیها، مردم دریافته اند که زمانی می توانند نفع خود را بدست آورند که کار آنها باعث ضرر و زیان دیگران نباشد. علاقمندی به منافع شخصی می تواند به دو صورت مثبت و یا منفی در مشارکت دخالت نماید بدین ترتیب که برخی افراد با مخالفت خود مانع اجرای پروژه ها می گردند. کارشکنی در جهت کندشدن روند انجام و یا توقف کار سبب طولانی شدن مدت اجرا و گاهاً عدم اجرای طرح می گردد ولی بطور کلی وقتی اجرای طرح منافی را برای مردم به همراه داشته باشد در اجرای طرح همکاری و در پیشبرد آن کمک می نمایند. بنابراین انگیزه نفع شخصی همیشه می تواند عامل مهمی در دخالت و مشارکت مردم در انجام کارها باشد. در جوامع روستائی و شهری سنت های بسیاری متداول است که نمونه هائی از مشارکت مردم را نشان می دهد. شرکت جمعی روستائیان در لایروبی قنوات و یا کسی که بخشی از اراضی خود را برای عبور کانال و یا احداث یک تاسیسات عمرانی اختصاص می دهد عموماً برای بدست آوردن نفع شخصی و آباد کردن اراضی خود می باشد. طرحهای موفق آنهائی هستند که نفع شخصی تعداد بیشتری از اهالی منطقه را در برداشته باشد زیرا در این حالت بیشتر می توان از مشارکت مردم در اجرای طرح استفاده نمود و موانع و مشکلات را برطرف کرد. هر چه طرح دیرتر به بهره دهی برسد انگیزه نفع شخصی را در مردم کمتر کرده و تمایل به مشارکت را کاهش می دهد. معمولاً اجرای طرح های کوچک که نتایج آن زودتر ملموس می شود بر طرحهای درازمدت ترجیح دارد و بدین لحاظ می تواند از مشارکت بیشتر مردم برخوردار باشد، میزان سوددهی طرحها بعنوان یک انگیزه در دخالت مردم و مشارکت مردم تأثیر مثبت دارد.

۲-۶ انگیزه نفع عمومی

اغلب کارهای مهم و عام‌المنفعه جامعه که انجام آنها توسط یکنفر در جامعه امکانپذیر نیست باید با مشارکت و همیاری دیگران انجام پذیرد. بدیهی است پس از انجام کار نفعی که عاید میگردد عمدتاً متوجه مردمی است که در اجرای آن مشارکت داشته‌اند. در جوامع کوچک روستایی از قدیم‌الایام احداث حمام، مسجد، رختشویخانه، احداث و لایروبی قنوات و انهار آبیاری و احداث سیل بند در اطراف روستا و ... از جمله کارهایی است که با همیاری روستاییان انجام می‌گرفته است و کسانی که در این امور مشارکت داشته‌اند در منافع آن سهم بوده و سهم آنها به گونه‌ای به نسلهای بعدی منتقل شده است. انگیزه‌ای که در این مشارکت وجود دارد در جهت نفع عمومی جامعه یا روستا بوده و به اندازه نفع شخصی برای مردم قابل احترام است. نحوه مشارکت مردم در طرحهای عمومی مشابه نبوده و بر حسب شرایط و امکانات افراد متفاوت میباشد. این مشارکت‌ها باعلاقه و بر حسب مورد و بصورت داوطلبانه انجام میگردد و غالباً خود جوش بوده و در پاره‌ای از موارد همراه با برنامه ریزی قبلی انجام میشود. مثلاً در آبیاری سنتی از قدیم‌الایام رسم بر لایروبی انهار توسط بهره‌برداران بوده و اینکار در زمان مشخصی آغاز میگردد. خلاصه آنکه مردم در طی دوران بدرستی دریافته‌اند که مشارکت در کارهای عمرانی و مورد نیاز جامعه جزئی از زندگی آنهاست که با انجام آن، اکثر اهالی نیز از وضعیت بهتری برخوردار خواهند شد. نیروی حاصل از مشارکت مردم بمراتب کارسازتر از مجموع نیروی فردی میباشد و از این پتانسیل می‌باید بجا بهره‌گیری کرده و در طرحهای بزرگ مردم را شرکت داد. در این راستا در جوامع کوچک معمولاً بزرگترها و افراد با تجربه پیش قدم می‌شوند که ضمن فراهم کردن مقدمات کار، وظیفه ایجاد هماهنگی را نیز بعهده دارند.

۳-۶ انگیزه حفظ شخصیت فردی

گرچه انجام کارهای دسته جمعی و مشارکت افراد در اجرای یک طرح عمومی با رضایت و علاقمندی کلیه افراد منتفع از آن صورت میگیرد ولی در این ارتباط الزامهای اجتماعی و اخلاقی نیز نقش موثری دارد تا آنجا که برخی کسانی که به هر دلیلی از مشارکت در این طرحها سرباز می‌زنند دچار نوعی انزوا نسبت به جامعه خود میگرددند ضمن آنکه جو جامعه نیز برای پذیرش آنها شرایط مساعدی ندارد. این پدیده عمدتاً از اخلاق و آداب و رسوم جامعه نشئت گرفته و از قوانین و مقررات مدونی تبعیت نمی‌کند. بنابر این در جوامعی که نفس مشارکت در کارها حاکم است معمولاً نظارت همگانی را نیز به دنبال دارد. امروزه مدیریت‌های پیشرفته به این نتیجه رسیده‌اند که سهم شدن و مشارکت افراد در تولیدات سبب بالا رفتن راندمان و نظارتهای متقابل می‌شود و حال آنکه در صورتیکه افراد بطور انفرادی و صرفاً در قبال دستمزد و تحت نظارت یک فرد یا ارگان کار را انجام دهند، راندمان کار بمراتب پایین تر بوده و هر کس تمایل دارد که کار را بر عهده دیگری واگذار نماید.

۷- موانع مشارکت

برای جلب مشارکت مردمی در پروژه‌های مختلف کشور می‌باید راه انجام آن را هموار نمود و موانع احتمالی را از سر راه برطرف نمود، در غیر اینصورت مشارکت مردمی به نحو احسن تحقق نیافته و نتایج مورد انتظار بدست نخواهد آمد، برای رفع موانع ابتدا می‌بایست نسبت به شناخت مشکلات اقدام نموده و بابررسی کلیه جوانب راه حل مناسب را ارائه نمود. موانع اصلی مشارکت را می‌توان بصورت زیر بیان داشت.

۱-۷ عدم وجود برنامه مشخص

استفاده از مشارکت مردمی در پروژه‌ها به یک برنامه‌ریزی مناسب برای رشد و توسعه ملی نیازمند است و باید به گونه‌ای باشد که علاوه بر باور مسئولان مملکتی، اعتقاد آحاد ملت را نیز در بر داشته باشد، در این صورت انگیزه و اشتیاق مشارکت در مردم ایجاد می‌گردد، مشخص بودن هدف و افقی که یک طرح پیش رو دارد می‌تواند در جلب مشارکت مردم دخالت داشته و حدود و ثغور آن را تعیین نماید. اصولاً مردم از کارهایی که هدف مشخصی را بدنبال ندارد و یا نتایج آن مبهم است استقبال نمی‌نمایند، بنابراین قبلاً می‌باید مردم را نسبت به برنامه‌های رشد و توسعه و ضوابط و مقررات حاکم بر آنها آگاه نمود سپس از آنها برای مشارکت در این طرح‌ها دعوت بعمل آورده و انتظار پذیرش داشت. بنابراین بر عهده دستگاههای مسئول است که باانجام برنامه‌ریزی استراتژیکی توسعه ملی افقی را که مملکت در پیش رو دارد مشخص نمایند.

۲-۷ عدم وجود فرهنگ مشارکت

در کشورهای در حال توسعه یا عقب مانده فعالیت فرهنگی مناسب روی آحاد جامعه انجام نگرفته و بعبارت دیگر برای بارور کردن فرهنگ جامعه و تعریف ارزشها و ضد ارزشها کار موثری صورت نگرفته است. بنابراین استفاده از نیرو و امکانات مردم برای تحولات اجتماعی و اقتصادی کاری دشوار می‌باشد و هر چه سطح فرهنگ بخصوص سواد و آموزش پائین‌تر باشد مشکلات استفاده از این نیرو محسوس‌تر است.

متأسفانه در برخی از کشورهای جهان سوم نظام‌های آموزشی از نظر کمی و کیفی در حدی توسعه نیافته که زمینه را برای ارتقاء سطح فرهنگی مناسب و موثر فراهم آورده باشد تا از این طریق اکثریت آحاد جامعه با مفاهیم خودکفایی و سازندگی و نتایج آنها آشنا شوند. که این امر موجب خواهد شد که هدایت نیروها و استعدادها در جهت توسعه و گسترش حس معاضدت یا احساس مسئولیت در قبال جامعه و بالاخره علاقه و اعتقاد آنها نسبت به مشارکت در عمران و آبادی و رشد و توسعه به انحراف کشانده شود یا به سوی فعالیت‌های فردی و اموری که صرفاً منافع شخصی را

دربرداشته باشد سوق داده شود. برای حل این مشکل همانگونه که قبلاً نیز اشاره شد باید کارهای فرهنگی زیادی روی جامعه انجام گیرد بطوریکه در آینده مردم را به کشور، رشد و توسعه ملی و انجام اصلاحات اجتماعی علاقمند نمود.

۳-۷ عدم وجود تکنولوژی پیشرفته

عدم وجود تکنولوژی پیشرفته و مناسب موجب می شود تا فعالیتهای عمرانی بطور کلی رشد، توسعه، سرعت و شتاب لازم و معقول را نداشته باشد و عموماً نتایج حاصله از نظر کمی و کیفی بمراتب پایین تر از حد انتظار باشد که این خود در جلب مشارکت مردمی تأثیر منفی خواهد داشت. غالباً طرحهایی که با بهره گیری از تکنولوژی و روشهای پیشرفته به اجرا درمی آید دارای جاذبه مشارکت بیشتری نسبت به کارهایی که در شرایط مساوی و با روشهای سنتی به اجرا در می آید، می باشد.

۴-۷ عدم تواناییهای مالی مردم

مشارکت مردم در طرحهای عمرانی مستلزم داشتن امکانات مالی و نیرو و توان انجام کار می باشد. اگر جامعه ای توان لازم برای انجام کارهای عمرانی را نداشته باشد نمی توان انتظار داشت که افراد آن در طرحها شرکت نمایند، در اینحالت ابتدا می باید با کمک دولت و منابع مالی داخلی یا خارجی و بطور کلی با استفاده از مکانیزمهای بانکی و یا موسسات اعتباری توان مالی مردم را افزایش داد و آنها را تشویق به مشارکت نمود، در طی یک دوره درازمدت با برنامه ریزی صحیح می توان مردم را برای رشد و توسعه ملی به یاری طلبید بطوریکه با کسب درآمدهای لازم از تولیدات خود بتوانند ضمن بازپرداخت اقساط وام دریافتی سطح زندگی خود را نیز ارتقاء بخشند در چنین شرایطی باید با اتخاذ سیاستها و تدابیر حساب شده به موقع از امکانات مالی قابل دسترسی بنحو مطلوب در جهت مناسب استفاده نمود.

۵-۷ عدم وجود سازمان برای تشکل مردم

برای استفاده از امکانات مردم و مشارکت آنان در طرحهای عمرانی تشکل های مردمی می تواند در نیل به اهداف مورد نظر طرح کمک نموده و نقش ارزنده ای را ایفا نمایند زیرا نیرو و امکانات سازماندهی شده و متشکل بمراتب می تواند اثر بیشتری نسبت به نیروهای منفرد و پراکنده داشته باشد. از طریق ایجاد گروهها و سازمانهای مناسب علاوه بر تجهیز نیروها و فراهم شدن امکانات، سوق و هدایت افراد در جهت شرکت فعال در امور مربوطه، ایجاد هماهنگی لازم با موسسات دولتی ذیربط و بهره گیری موثر و کارساز از مساعدتها و تسهیلات دولت امکان پذیر می شود.

۶-۷ عدم وجود الزام قانونی برای دستگاههای اجرایی

یکی از عواملی که استفاده از مشارکت مردم را کاهش داده و باعث شده تا از نیروی آنها کمتر استفاده گردد، فقدان قوانین مدون بمنظور ملزم نمودن دستگاههای اجرایی به جلب مشارکت مردمی و دخالت دادن آنها در کارهای مربوط به خود می باشد این امر موجب می شود تا تشکیلات دولتی بطور بی رویه گسترده شده و ادارات و مؤسسات مختلفی بوجود آید تا بخشی امور را که انجام آن در حد توان و امکانات مردم است انجام دهند. حال آنکه انجام این قبیل کارها را میتوان به خود مردم واگذار نمود تا از ایجاد دستگاههای اداری غیرضروری اجتناب گردد زیرا ایجاد سیستمهای کنترل و تشریفات وقت گیر عملاً مانع انجام برخی کارهای قابل اجرا توسط مردم می گردد. با قبول این واقعیت و با اعمال شیوه های رایج فعلی بین دستگاههای اجرایی و مردم، مشاوره ای صورت نگرفته و هریک بدون توجه به نظرات طرف دیگر مستقلاً و بصورت سلیقه ای کارها را انجام می دهند. اصل اعمال حاکمیت و کنترل های ضروری و بموقع بعهد دولت بوده و با واگذاری امور فوق به مردم نباید در تقابل باشد زیرا باعث افزایش فاصله ها بین دستگاههای اجرایی و مردم شده و سبب سرد شدن آنها از دخالت در سرنوشت خود می گردد. در این شرایط از نیروی عظیم مردم استفاده نگردیده و کارها بخوبی انجام نمی گیرد. از طریق قانونمندی مناسب برای جلب مشارکت مردم و در صورت لزوم اعمال برخی الزامات قانونی برای دستگاههای دولتی ذیربط میتوان تا حد زیادی این نقیصه را برطرف نمود.

۷-۷ نظارت متقابل در کارها و برقراری تشویق و ترغیب

در کارهایی که با مشارکت مردمی انجام می گیرد کنترل و نظارت دستگاههای اجرایی با شیوه مرسوم منسوخ شده و با توجه به امکانات تجربی و تخصصی و ... ارگانهای اجرایی ذیربط، این نظارت بیشتر بصورت کمک و هدایت و راهبری ارائه می گردد. تعاونیهای سنتی و کارهای دسته جمعی که در دهات صورت می گیرد مصداق گویایی از مشارکت مردم است که در آنها کنترل و بازرسی توسط مدیریت تعاونی و در کنار دیگر وظایف انجام می شود و در این شیوه علاوه بر مضایقی که برای افراد خاطی از سوی مدیریت اعمال می شود این افراد از سوی جامعه نیز منزوی می شوند که غالباً روشی مؤثر و کارساز است. البته در جوامع شهری و بزرگتر مشارکت مردمی شکلی پیچیده تر به خود می گیرد و همکاری مؤسسات دولتی و مردم ناچاراً از نظم و روال سازمان یافته تری تبعیت می کند در جوامع روستایی تشویق و ترغیب نیز وجود دارد. بدین ترتیب کسانی که دلسوزی و کارایی بیشتری دارند از تشویق و احترام بیشتر جامعه برخوردارند و مشورت اهالی با آنها نشانگر علاقه و حسن نظری است که مردم به آن شخص دارند.

۸-۷ عدم وجود تجربه مشارکت

سابقه کوتاه مشارکت مردم در طرحهای عمرانی و به تبع آن کمبود تجربه در این زمینه، ایجاد مشارکت و تکوین آنرا با مشکلات زیادی مواجه می‌کند، بعبارت دیگر در منطقه‌ای که اهالی از آثار و نتایج مثبت مشارکت اطلاع لازم ندارند معمولاً در آغاز کار در مقابل آن مقاومت نموده و تمایل و علاقه لازم را از خود نشان نمی‌دهند، در چنین مواردی تلاش و فعالیت بیشتر دستگاههای اجرایی در جهت رفع نیازها و ایجاد زمینه های مناسب با اعمال سیاستها و تمهیدات لازم ضروری است.

۹-۷ ناهمگنی اجتماعی

در جوامع غیرهمگن به دلیل وجود تفاوتها ایجاد همسویی و روح همکاری که لازمه تکوین مشارکت است بین اعضاء جامعه و همچنین کل جامعه و ارگان اجرایی مشکل بزرگی است این تفاوتها و ناهمگنی هامی تواند ناشی از تفاوت در آداب و سنن، زبان، نژاد و غیره باشد که بصورت اختلافات قومی، دسته‌بندیها، دشمنی‌های ریشه‌دار و تاریخی ظاهر می‌گردد. در جوامع همگن وجود ریش‌سفیدها، رهبران مذهبی یا قومی جهت همکاری آنان با دستگاههای اجرایی غالباً کارساز و راهگشاست و معمولاً این افراد بعنوان پیوند دهنده مردم و دستگاه اجرایی نقش مهمی را ایفا می‌نمایند که جوامع ناهمگن و متفرق از این موهبت بی‌بهره هستند.

۸- تصویر از سیر تحول و تغییرات مشارکت مردمی کشاورزان

بررسی سوابق مشارکت مردم در امر تولیدات کشاورزی نشان می‌دهد که همبازی روستائیان بطورکلی ریشه در عرف و سنت آنها داشته و مقررات نانوشته‌ای بر آنها حاکم بوده است. در جریان دگرگونیهای اقتصادی، اجتماعی و وسیعی که در روستاها رخ داده است برخی از شیوه‌های مشارکت فلسفه وجودی خود را از دست داده و یا بتدریج ضعیف گشته و در عوض کم و بیش زمینه‌های مناسب و مساعد دیگری پدید آمده است که در برخی نقاط بصورت خودجوش مطرح شده است. اصرار در حفظ بی‌کم و کاست شیوه‌های مشارکت سنتی و بی‌توجهی به زمینه‌های مناسب اشکال تحول یافته این همبازیها و یا اشکال دیگری از مشارکت زارعین در ارتباط تنگاتنگ با ویژگیهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی آنها منطقی نیست بدین لحاظ می‌بایست ضمن جستجو برای کسب تئوریه‌ها و تجربیات کشورهای مختلف از شیوه‌های همبازی و مشارکت روستائیان بعنوان اهرم‌های توسعه استفاده شود. مطالعه و بررسی در این زمینه نتایج درخشانی لاقدر در حد شناخت ابتکارات و خلاقیت‌های خود روستائیان دربر خواهد داشت.

همبازی روستائیان را در زمینه فعالیتهای کشاورزی و یا بخشی از فعالیت‌های اقتصادی، می‌توان از لحاظ استقلال واحدهای بهره‌برداری به سه دسته عمده تقسیم نمود.

۸-۱ مشارکت با حفظ استقلال اقتصادی فردی

رایج‌ترین نوع مشارکت روستائیان در گذشته همیاری در زمینه‌هایی است که حافظ استقلال اقتصادی آنهاست. نظیر عملیات لایروبی انهار و قنات، وجین، برداشت محصول و مبادله خدمات و ابزار کار و ... که بطورکلی میتوان آنها را بصورت عمده زیر دسته‌بندی نمود.

۸-۱-۱ عوامل مؤثر در تشکیل گروههای کار

کارگروهی عبارت از کارکردن دهقانان رأساً با بهره‌گیری از نیروی کار اعضاء خانواده در زمینه‌های کاشت، داشت و برداشت در مزارع هریک از اعضاء گروه بدون پرداخت اجرت می‌باشد، روش کار چنین است که روستائیان همه با هم در یک گروه و یا در گروههای کوچکتر، بانفاق روی زمین هر یک از زراعین کار می‌کنند. این روش مخصوص واحدهای بهره‌برداری سنتی و دهقانی و رعیتی (سه‌م‌بری) بوده است. عوامل مختلفی از جمله شرایط اقتصادی و طبیعی موجبات کارگروهی دهقانان را فراهم نموده است. بعنوان مثال کوتاهی زمان مناسب برای درو، نشا و یا وجین و ... ایجاب می‌نموده که از نیروی کار بیشتری استفاده شود و از آنجا که پرداخت دستمزد ریالی در نظام اقتصاد سنتی مرسوم نبوده است لذا با انجام کارگروهی نیروی کار موردنیاز فراهم می‌شده است لیکن بتدریج تحولاتی در این شیوه پدید آمده و دگرگونیهای اجتماعی، اقتصادی منجمله گسترش روابط شهر و روستا، پرداخت دستمزد نقدی (ریالی) را در قبال استفاده از نیروی کار در روستا و حتی بعضاً در کارگروهی مطرح کرده است. بغير از عوامل طبیعی، اقتصادی، اجتماعی و ... که مورد اشاره قرار گرفت در شرایط فعلی دیگر عواملی که در تشکیل گروههای همیار نقش دارند اختصاراً بدین قرار است.

- تناسب زمین‌های زراعی هریک از اعضا گروه کار
- تناسب در نوع محصولات زراعی و نحوه فعالیت، بدین ترتیب که زمینه مشارکت بین کشاورزانی که محصولات مختلف و متنوعی کشت می‌کنند، بسیار ضعیف است.
- تناسب در سن و سال و تفاهم اخلاقی اعضاء گروه از دیگر زمینه‌های لازم برای تشکیل گروه‌های کاری است.
- تناسب از نظر اجتماعی، فنی و اقتصادی زیرا معمولاً افرادی که از نظر سلسله مراتب اجتماعی در روستا در مرتبه متفاوتی قرار دارند و یا سطح آگاهی فنی و تجربی آنان بسیار متفاوت است تجانس و هماهنگی لازم را جهت تشکیل گروه کار ندارند.

در شرایط فعلی تشکیل گروه‌های کار در روستا بمثابه یک گروه اجتماعی اختیاری است. بنابراین روابط و کنش متقابل بین اعضاء موجب انسجام و هماهنگی آن می‌گردد. چه بسا گروه‌های کاری که براساس مناسبات خویشاوندی تشکیل می‌گردند تا از روابط نزدیک و صمیمیت حاکم بر روح فامیل در چارچوب گروه کار بهتر استفاده شود.

علیرغم آنچه که در مورد عوامل موثر در تشکیل گروههای کار ذکر شد عوامل مختلفی نیز وجود دارند که موجب تغییرات و تحولاتی در جهت تضعیف شکل‌گیری گروههای کار گردیده و کاهش فعالیت آنها را به همراه داشته است که عمده‌ترین آنها عبارتند از:

- استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی مانند کمباین هرچند موجب تغییر کارگروهی در برداشت محصول گردیده است لیکن منجر به مشارکت در تهیه و تأمین ماشین بصورت گروهی شده است که به این ترتیب اشکال جدیدی از مشارکت مردمی را مطرح کرده است.
- کاهش وسعت زمین تحت کشت روستائیان خصوصاً در مرحله دوم و سوم تقسیم زمین براساس قانون معمول ارث از عواملی است که موجب کاهش انگیزه کارگروهی شده است.
- گسترش روابط شهر و روستا موجب گردیده تا نیروی کار اضافی روستا به شهر روانه و ارزش کار روزانه در بازار کار مشخص گردد. بعبارت دیگر ارزش کار بامعادل پولی آن سنجیده شود این امر موجب گردیده تا روزهای کار انجام شده برای کار هریک از اعضاء گروه کار محاسبه شود و در پاره‌ای موارد عضوی که از نیروی کار بیشتری استفاده کرده بتدریج ناچار به پرداخت دستمزد بابت روزهای کار اضافی گردد از طرفی وجود واحدهای کشاورزی مکانیزه در روستا و گسترش آنها در طی مراحل بعدی تقسیم اراضی و کار زنان و کودکان در این قبیل واحدها پرداخت دستمزد نقدی (ریالی) را به سطح زنان و دیگر اعضاء خانواده روستایی تعمیم داده است.
- افزایش سطح کشت برخی از واحدهای بهره‌برداری دهقانی بدنبال خرید یا اجاره نمودن اراضی روستائیان مهاجر و احیاء آنها موجب گردیده تا این قبیل واحدها با بهره‌گیری از ماشین‌آلات کشاورزی از یک طرف و نیاز به استفاده از نیروی کارگری بیشتر از سوی دیگر بصورت سهم‌بری و یا مزدی عمل نمایند.
- در بسیاری از روستاها رؤسای واحدهای بهره‌برداری اغلب مسن و بعضاً از کار افتاده‌اند از طرفی به دلیل گسترش مدارس و اشتیاق روستازادگان به تحصیل امکان استفاده از نیروی کار خانوار را کاهش داده است.

۸-۱-۲ مبادله خدمات

در گذشته مبادله خدمات و وسایل مربوطه بین روستائیان مرسوم بوده است. معاوضه و عاریت دادن برخی از وسایل سنتی کشاورزی نظیر خیش و گاو از جمله مظاهر همیاریهای روستائیان در زمینه مبادله وسیله و خدمات می‌باشد. دگرگونیهای اجتماعی و اقتصادی جامعه روستائی خصوصاً ورود ماشین‌های کشاورزی کارگروهی را کاهش داد و آنچنانکه انتظار می‌رفت موجب بروز اشکال جدیدی از همیاری در سطح وسیع در زمینه مبادله ماشین با ماشین و یا با نیروی کار نشده است.

اشتراک وسائل کشاورزی بین زارعین در گذشته سابقه چندانی نداشته است. امروزه هم باینکه در بعضی از مشاعها تراکتور را در اختیار اعضاء قرار داده‌اند لیکن مشکلات موجود در استفاده از وسائل (بدلیل تقسیم اراضی بعضی از مشاعها بصورت غیررسمی) همچنین تعمیرات و نگهداری آنها موجب شده تا این قبیل وسائل توسط یکی از اعضاء خریداری شده و بعضاً بصورت اجاره‌ای در اختیار دیگر اعضاء قرار گیرد. در این راستا شیوه رایج استحصال آب از چاه عمیق و نیمه عمیق و نیز استفاده از موتور پمپ بمنظور پمپاژ آب رودخانه موجب پیدایش نوعی اشتراک در حفر و تجهیز چاه و خرید و نگهداری و تعمیر موتور پمپ گردیده است. مشارکت و همکاری روستائیان در چنین مواردی اجتناب ناپذیر می‌باشد و اجباراً می‌بایست علاوه بر همکاری در نحوه توزیع آب و تنظیم مدار گردش آن اعتبارات لازم را برای سرمایه‌گذاری و انجام هزینه‌های ثابت و یا جاری در اختیار داشته باشند. این شیوه با جایگزینی تدریجی بهره‌برداری از چاه عمیق بجای قنات در حال گسترش بوده و بنظر می‌رسد زمینه مناسبی برای استفاده از شیوه‌های نوین آبیاری تحت فشار را فراهم کرده است زیرا با توجه به محدودیت سطح زمینهای کشاورزان استفاده از چنین شیوه‌هایی بصورت انفرادی معمولاً مقرون به صرفه نمی‌باشد.

۲-۸ مشارکت با حذف بخشی از استقلال فردی

از قدیم‌الایام در روستاهای خرده مالکی و یا روستاهائی که تحت نظام مالک و رعیتی اداره می‌شده مقرراتی بصورت عرف تحت تأثیر عوامل مختلف منجمله شرائط طبیعی و جغرافیائی بر نظام کشت روستا و حتی منطقه حاکم بوده است که عملاً بخشی از اختیارات واحد بهره‌برداری را سلب می‌نمود. بعنوان مثال برقراری سیستم آیش و تناوب زراعی که طی آن هر یک از زارعین (اعم از مالک و یا رعیت) موظف هستند همه ساله بخشی از اراضی زراعی را بصورت آیش (نکاشت) بگذارند را می‌توان نام برد و نمونه دیگر آنکه چون مدار آب روستا براساس کشت غالب تنسيق شده در نظام کشت سنتی امکان کشت هر محصولی که نیاز به دوره آبیاری کوتاهتر از مدار آب روستا داشته باشد به زارع نمی‌دهد در برخی از مناطق با توسعه کشت تجاری در چارچوب واحدهای بهره‌برداری، سرمایه‌داری و یا نیمه سرمایه‌داری نوعی مشارکت در بخش زراعت پدید آمده است که قسمتی از استقلال واحد بهره‌برداری سهم‌بری را به نفع مدیریت کلی واحد سرمایه‌داری حذف می‌کرده است بعنوان نمونه می‌توان به کشت پنبه از کشت‌های تجاری مرسوم در منطقه گرگان و گنبد اشاره داشت که در آن مالک یا مدیر واحد بزرگ بهره‌برداری مساحت نسبتاً وسیعی را شخم و کشت می‌نموده، سپس مزرعه را بین روستائیان به نسبت نیروی کار آنان برای انجام عملیات داشت و برداشت محصول تقسیم می‌نموده است، با حذف واحدهای بزرگ سرمایه‌داری این شیوه منسوخ شد لیکن امروزه کم و بیش در واحدهای بهره‌برداری خانوادگی و حتی واحدهای تحت مدیریت دولت و در مشاعها

رایج است. نظیر این عمل در برخی از مناطق ایران خاصه در روستاهائی که قبلاً تحت پوشش شرکت سهامی زراعی بوده‌اند نیز متداول است. در شیوه‌های فوق ضمن حفظ بخشی از استقلال کلی اعضاء و تأیید مالکیت آنها شرایطی برای استفاده از ماشین‌آلات کشاورزی، سمپاشی هماهنگ و آبیاری صحیح فراهم می‌گردد.

۳-۸ مشارکت با حذف استقلال فردی

کشت جمعی و اشتراکی به صورتی که استقلال و مدیریت فردی را از هر زارع سلب نماید تنها در یک مورد آنهم واحد بهره‌برداری موسوم به " بنه " در جامعه روستائی ایران مشاهده می‌شود. بنه عبارتست از یک واحد بهره‌برداری گروهی زراعی متشکل از عده‌ای زارع است که زیر نظر یک نفر از زارعین منصوب مالک و یا نماینده ایشان موسوم به " سر بنه " یا سالار و یا ... در یک یا چند قطعه زمین که به قید قرعه معین می‌شود، با استفاده از نیروی شخم شخصی (گاوکار) برای یکسال زراعی براساس برنامه کشت تنظیمی مالک به کشت و کار می‌پردازند.

این شیوه بیشتر در مناطق کم‌آب و حاشیه کویر ایران (روستاهای جنوب شرقی و مرکزی ایران) بدلیل کارائی بیشتر معمول بوده است. این شیوه بهره‌برداری با انجام برنامه تقسیم اراضی دهه ۱۳۴۰ بتدریج کاهش یافته تا آنجا که در برخی از این مناطق آثاری از آن به چشم نمی‌خورد.

۹- شرایط لازم برای جلب مشارکت مردمی و عوامل بازدارنده آن

عوامل مؤثر در جلب مشارکت مردم به اختصار عبارتند از :

۹-۱ بالابردن فرهنگ عمومی مشارکت

بطوریکه اشاره شد بالابردن فهم و درک عمومی از مشارکت و آگاهی مردم به اهداف مشارکت و نتایج آن از عوامل مؤثر مشارکت مردم به طرحهای عمرانی می‌باشد. در این راستا باید واقعیات و مشکلات موجود به مردم گفته شود تا آنها بتوانند برای رفاه حال خود و سایر هموطنان در این امر مشارکت نمایند. جلب اعتماد مردم از مهمترین عواملی است که می‌تواند تأثیر زیادی در مشارکت آنها داشته باشد. ممکن است این شناخت در یک پروسه چندماهه یا چندساله حاصل شود ولی لزوم شروع آن توسط دستگاههای مسئول امری واضح بوده و باید قبل از شروع مطالعه و یا در حین مطالعه طرح و یا در حین آن بطور همزمان صورت گیرد.

۲-۹ استفاده از تبلیغات در جلب مشارکت

تبلیغات صحیح در مقاطع زمانی مناسب می‌تواند نقش مؤثری در افزایش آگاهی و نتیجتاً مشارکت مردم در امور مربوط به خود داشته باشد، تبلیغات می‌تواند با ارائه نتایج کارهای موفق انجام شده در سایر مناطق روحیه مردم را برای مشارکت تقویت نموده و ابهامات موجود در اذهان عمومی را از بین ببرد، تبلیغات صحیح دارای نقشی بسیار حساس است و هرگونه سوء استفاده از آن می‌تواند زیانبار بوده و تأثیر منفی برجای گذارد. نوع، زمان و شیوه تبلیغ با توجه به شرایط فرهنگی یک منطقه می‌تواند کارساز باشد. بدین لحاظ ضروریست استفاده از این حربه حساس با مطالعه و شناخت کافی انجام گیرد تا نتایج قابل قبولی حاصل گردد.

۳-۹ ایجاد اعتماد متقابل بین مسئولین و مردم و حفظ حضور مردم در صحنه

اعتماد مسئولین به مردم و قبول این مسئله که آنها می‌توانند نقش مؤثری در توسعه اجتماعی و اقتصادی کشور داشته باشند از عواملی است که راه را برای انجام مشارکت آنها هموار می‌سازد مسئولین باید اطمینان داشته باشند که مردم دارای ابتکار و خلاقیت بوده و چنانچه موقعیت مناسب فراهم شود می‌توانند شعور و رشد فکری خود را به منصفه ظهور رسانند و نتیجه این کار موجب رفع تنگناها و مشکلاتی است که دولت و دستگاههای اجرایی به تنهایی قادر به حل آنها نیستند، این مسئله بعنوان یک اصل باید مورد توجه دست‌اندرکاران قرار گرفته و با سازمان‌دهی مناسب حداکثر بهره‌برداری از این نیروی عظیم بعمل آید. از طرفی مردم هم باید به مسئولین دستگاههای اجرایی اعتماد و اطمینان کافی داشته باشند و نظام را بعنوان عامل اجرای عدالت، خدمت صادقانه و شخصیت‌بخشیدن به آنها باور کنند و مطمئن شوند که مسئولین با حسن نیت کامل آنها را به مشارکت در امری دعوت می‌نماید و قبول کنند که قصد سلطه یا استفاده ناصحیح از نیروی آنها را نداشته و در طلب مقاصد خود گام بر نمی‌دارند بلکه نیت آنها ساختن فردایی بهتر برای ایشان بوده و از نتایج تلاش و زحماتشان خود در آینده بهره‌مند خواهند شد. برقراری رابطه قلبی و عاطفی بین مردم و مسئولین از مهمترین عوامل رسیدن به یک همکاری و تشریک مساعی صمیمانه است که نمونه‌هایی از آن در برخی از برهه‌های تاریخی بین اجتماعات دیده شده است بنابراین لازمست دولتمردان با بهره‌گیری صحیح از این عامل مهم و حساس در جلب مشارکت مردم نسبت به طرحهای عمرانی تلاش نمایند.

۴-۹ وجود تشکیلات مناسب برای مشارکت

برنامه‌ریزی صحیح، سیاست‌گذاری روشن و سازماندهی از عوامل مهمی هستند که باعث شرکت گسترده مردم در فعالیتها می‌شود. تشکیلاتی می‌تواند از نیروی مردم برای حل مشکل و توسعه اجتماعی اقتصادی کشور استفاده نماید

که مشارکت‌پذیر باشد بدین نحو که قانون و مقررات خاص و تسهیلات لازم برای اینکار را فراهم نموده باشد. تنها با الفاظ و تبلیغات نمی‌توان از نیروی مردم استفاده نمود. تجارب کشورهای پیشرفته نشان می‌دهد که علاوه بر استفاده از سوابق تاریخی و تجربیات موجود، وجود تشکیلات قانونی و مدون و منسجم نیز ضروری می‌باشد. مثلاً در ژاپن وجود Lidها که در پیوست شماره ۱ بطور کامل توضیح داده شده است یک تشکیلات شناخته شده و قانونی در روستاهاست و در امر استفاده از نیروهای روستایی در طرحهای عمرانی موفق بوده است. در این تشکیلات تفکیک شرکت کنندگان و نحوه برخورداری آنها از منافع حاصله مشخص و مدون بوده و مانند یک تشکیلات رسمی دولتی دارای اختیارات و امکانات لازم می‌باشد، اگرچه این تشکیلات بدست مردم اداره می‌گردد، ولی همانند سایر تشکیلات دولتی و عمومی در مقابل مردم جوابگو است. استفاده از این تجارب می‌تواند ما را در رسیدن به اهداف موردنظر یاری بخشد.

۵-۹ استفاده از دانش آموزان و دانشجویان در مشارکت

معمولاً در هر جامعه‌ای جوانان تحصیل کرده و محصلین جزء نیروهای ارزنده‌ای هستند که در مقاطع مختلف می‌توان از آنها در پیشبرد مقاصد توسعه اجتماعی اقتصادی کشور کمک گرفت، این افراد از لحاظ تعلقی که به روستاها و جوامع اطراف و اکناف کشور دارند در رساندن پیامها و آماده کردن مردم روستای خود می‌توانند کمک مؤثری نموده و مسایل علمی و فنی را با زبان محلی برای مردم خود بازگو نمایند. علاوه بر آن دانش آموزان و دانشجویان با توقعات و ادعاهای کمتر و عزمی راسخ تر کارهای مشکل را که افراد اداری و وابستگان به دستگاههای اجرایی از انجام آنها سرباز می‌زنند را بخوبی انجام داده و خود نیز در جریان مشارکت قرار گرفته و برای آینده کاری خود ساخته می‌شوند و هم برای جوامع روستایی می‌توانند نقش بیدارکننده‌ای را داشته باشند. برقراری ارتباط بین دانشگاهها و مراکز آموزشی با دستگاههای اجرایی یکی از راههای مؤثر در ترقی و تعالی جوامع محسوب می‌شود زیرا این موسسات با توجه به شرایط محیط و نوع کارهایی که برای آینده در برنامه دارند آشنا شده و آمادگی لازم را برای تطبیق تئوری‌ها با مراحل اجرا از قبل در آنها بوجود می‌آید، با این روش می‌توان کمبودهای پرسنلی و متخصص مورد نیاز را برای هدایت روستاها و شهرها برطرف نموده و در انگیزش روحیه مشارکت کمک نمود.

۶-۹ جامعیت و داوطلبانه بودن مشارکت

جامعیت فعالیت از دیگر مواردی است که در میزان مشارکت مردم تأثیر می‌گذارد زیرا همانگونه که اشاره شد هرچه تعداد افراد گروههای استفاده‌کننده بیشتر باشد مشارکت از موفقیت بالاتری برخوردار خواهد بود (منظور آن است که گروههای بیشتری از مردم منطقه از طرح بهره‌مند بشوند).

مشارکت باید داوطلبانه و از روی رغبت باشد. اینکار باید جنبه تشویقی داشته و بطور خودجوش انجام پذیرد. نادیده گرفتن تمایل مردم، در همکاری و مشارکت آنها تأثیر منفی خواهد داشت زیرا مشارکت امری است که با زور و تحمیل قابل تزریق نبوده و در چنین حالتی نتیجه مطلوب را به همراه ندارد.

۷-۹ شرایط منطقه

از شروط اساسی و تعیین کننده میزان مشارکت مردم در اجرای فعالیتهای، سازگاری آن با ساخت و بافت زندگی مردم منطقه است. این انتخاب که معمولاً به هنگام تصمیم گیری و طراحی صورت می پذیرد چنانچه با آداب و سنن و ویژگیهای خاص منطقه هم سو نباشد انتظار استقبال از مشارکت به هر صورت از جانب مردم عبث و بی فایده است.

۸-۹ مشارکت مردم پس از انجام عملیات اجرایی طرح

در فعالیتهای عمرانی اصولاً مشارکت مردم نباید با خاتمه عملیات اجرایی طرح پایان پذیرد. حفاظت، نگهداری و بهره برداری مطلوب و متناسب با هدف و استمرار نتایج حاصل از آن از دیگر شروط اصلی مشارکت بحساب می آید. هرگونه سهل انگاری در برنامه ریزی بهره برداری و نگهداری از شبکه های آبیاری و زهکشی و بی توجهی در اعمال مدیریت صحیح در حقیقت ناسپاسی و بی حرمتی به تلاش و سرمایه گذاریهای مادی و معنوی کسانی است که با خلوص نیت امکانات خود را در راه نیل به اهدافی والا برای انجام یک فعالیت اجتماعی در اختیار قرار داده اند بدین لحاظ مدیریت بهره برداری از فعالیتهایی که با استفاده از مشارکت مردم به انجام می رسد باید تحت یک مدیریت قدرتمند در قالب برنامه های تدوین شده انجام پذیرد.

۱۰- چگونگی مشارکت مردمی و خلاصه نتایج عملی حاصله در برخی از استانها

مؤسسات مالی که در راستای اهداف و طبیعت وظایف خود عهده دار ارائه تسهیلات مالی نظیر اعطای وام و قرض الحسنه هستند عامل بسیار مؤثر و مهمی در ایجاد زمینه مساعد و تشویق افراد به مشارکت مردمی محسوب می شوند. به منظور آگاهی از نتایج بدست آمده از روش های عملی و چگونگی مشارکت مردمی باتکای بهره مندی از منابع مالی و تسهیلات فوق و تجارب بدست آمده از نحوه عمل این قبیل مؤسسات اطلاعاتی از کارشناسان دست اندرکار گردآوری شده که خلاصه آن در زیر درج می گردد، خاطر نشان می شود که این موارد مربوط به فعالیتهایی است که در جوامع کوچک روستائی با استفاده از مشارکت مردمی انجام پذیرفته است نظیر احداث شبکه های کوچک آبرسانی و تأمین و توزیع آب مشروب و کشاورزی، احداث راههای دسترسی بمزارع و مراکز اقتصادی، اجتماعی روستاها، احداث آب بندانها (در استان مازندران) و مواردی از این قبیل.

۱-۱۰ مراحل مختلف و چگونگی اقدامات لازم برای فراهم نمودن امکان مشارکت مردمی در طرحهای مشترک و مجتمع

- ۱- شناسایی و ارزیابی تواناییهای بالقوه روستا که از طریق مشارکت مردمی میتوان به فعل درآورد.
- ۲- کارشناسان مؤسسات مالی مثلاً بانک کشاورزی مقدماً ضمن مذاکره با هیئت امنای روستا یا شورای اسلامی محل با تشریح شرایط کار و دادن آگاهیهای لازم موجبات جلب موافقت آنان را فراهم می‌سازند.
- ۳- اعضای هیئت یا شورای طرف مذاکره کارشناسان، بنوبه اهالی روستا را در جریان قرار داده و حداکثر تلاش را بعمل می‌آورند تا عده بیشتری آمادگی خود را برای مشارکت اعلام نمایند سپس با اعلام تاریخ معینی برای تشکیل جلسه عمومی، ایشان را به حضور در جلسه ترغیب و دعوت می‌نمایند.
- ۴- در جلسه عمومی که با حضور کارشناسان بانک کشاورزی و اهالی در مسجد یا منزل یکی از اهالی و یا هر محل مناسب تشکیل می‌شود شرایط کار بزبانی ساده و قابل درک برای حاضرین یکبار دیگر تشریح و با پاسخگویی به سئوالات ابهامات رفع می‌گردد.
- ۵- از جانب موافقین با اجرای کار از طریق مشارکت، نمایندگان به بانک جهت ایجاد ارتباط و انجام تشریفات لازم برای دریافت وام و فراهم نمودن مقدمات کار معرفی می‌شوند.
- ۶- مراحل بعدی کار شامل ارزیابی طرح توسط کارشناسان بانک، برآورد هزینه، تعیین سهم وام و میزان مشارکت هر فرد و... تا خاتمه عملیات و شروع بهره‌برداری تابع ضوابط و مقررات مشخص بانک می‌باشد.

۲-۱۰ مواردی که باعث عدم پیشرفت مشارکت و متوقف ماندن کار میشود.

- ۱- ایجاد هماهنگی در پروژه‌ها یا فعالیت‌هایی که اجرای آنها مستلزم مشارکت اهالی دو یا چند روستاست، غالباً امری مشکل و چه بسا غیرممکن می‌باشد و نتایج کار اغلب ناموفق بوده است.
 - ۲- در مواردی که افراد صاحب نفوذ محلی با اجرای پروژه و انجام کاری موافق نباشند کارشکنی آنها بطرق مختلف مانع اجرای کار میشود.
 - ۳- اکثر ساکنان روستا یا محل، امکانات و بنیه مالی لازم را ندارند و این امر موجب می‌شود تا افراد موافق در اقلیت قرار گیرند.
 - ۴- چنانچه میزان سودآوری طرح یا فعالیت موردنظر برای برخی از افراد یا گروهها متفاوت باشد، کسانی که پیش‌بینی سود کمتری را می‌نمایند تمایلی به مشارکت و همکاری نشان نمی‌دهند.
- برای مثال در مورد آب‌بندانها در استان مازندران کشاورزانی که در بالادست قرار دارند و در مقابل اثرات سوء

- کم آبی نگرانی چندانی ندارند به مشارکت در احداث آب‌بندان تمایل ندارند.
- در مورد حفر چاه بمنظور تأمین آب مشروب یا کشاورزی معمولاً در انتخاب محل چاه اختلاف پیش می‌آید همچنین در احداث کانال آبرسانی معمولاً افرادی که اراضی آنها در بالادست قرار دارند و سود کمتری برای خود متصورند راضی بانجام کار نبوده و تمایلی به مشارکت ندارند.
- ۵- معمولاً اهالی روستا و کشاورزان در مقابل اجرای طرحها و کارهایی که برای اولین بار قرار است در منطقه اجرا شود و به تعبیری جدید و بی سابقه است بدلیل آنکه اثرات کار برای آنان ناشناخته است مقاومت نموده و علاقه‌ای به مشارکت در آن نشان نمی‌دهند، برعکس طرحهایی که سابقه قبلی داشته و نظیر یا مشابه آنها در منطقه اجرا شده و نتایج مطلوبی بیار آورده با استقبال عده بیشتری مواجه می‌شود زیرا زمینه‌های لازم برای مشارکت افراد فراهم است. احداث آب‌بندان‌ها در منطقه مازندران از جمله این موارد است که عمدتاً بصورت طرحهای مشترک با مشارکت مردمی بسرعت شکل گرفته و به نتیجه می‌رسد.
- ۶- وجود هماهنگی و هم‌سوئی بین سازمان‌ها و ارگانهای ذیربط (هیئت‌های واگذاری، شوراهای اسلامی محل، سازمان کشاورزی، مراکز خدمات و غیره) در اجرای یک طرح معمولاً تضمین برای حسن اجرای کار، سرعت بخشیدن و رفع موانع و مشکلات بوده است. مثلاً در احداث آب‌بندان‌های استان مازندران، طرحهایی که هیئت واگذاری رأساً عهده‌دار اجرای آنها بوده، با سرعت و کیفیت بهتری انجام شده است. همچنین هماهنگی ارگانها در تسریع اخذ مجوز مالی مشکل‌گشا بوده است.
- ۷- نوع طرح و اثرات آن در میزان مشارکت مردمی مؤثر است، بعنوان مثال طرحهای احداث راههای دسترسی بین مزارع که باعث سهولت ارتباط و همچنین افزایش قیمت مزارع میشود به آسانی و با سرعتی بیشتر مشارکت اهالی را جلب می‌کند.
- ۸- نحوه برخورد بانک در اعطای وام و ایجاد تسهیلات یکی دیگر از عوامل مؤثر در جلب مشارکت است، در مورد طرحهای مجتمع، برخورداری از تسهیلات مالی با کارمزد کمتر بسیار موفق بوده است. آب‌بندان‌هایی که در استان مازندران از محل قرض‌الحسنه اجرا شده، از جمله این موارد است همچنین در مواردی که اعطای تسهیلات مالی در قبال معرفی ضامن صورت گرفته در مقایسه با حالتی که منوط به گرو گذاشتن وثایق غیر منقول می‌باشد موفق‌تر بوده است.
- ۹- اعتقادات مذهبی در بعضی مناطق ترکمن‌نشین مانع اخذ وام و نتیجتاً مشارکت اهالی در طرحهای عمرانی بوده است. مذاکره کارشناسان با پیشوایان مذهبی و تبیین اهداف بانک و پروژه موردنظر، در استقبال بیشتر اهالی چه از نظر دریافت وام و چه بلحاظ مشارکت اثرات مثبتی داشته است.
- ۱۰- در مواردی که وسایل ارتباط جمعی بخصوص شبکه تلویزیونی منطقه (استان) در معرفی طرحهای مجتمع و کارهای عام‌المنفعه همکاری فعالانه داشته، میزان استقبال مردم و مشارکت آنها در سرمایه‌گذاری و اجرای کار چشمگیر بوده است.

۱۱- تسهیلات اعتباری پیش‌بینی شده در جهت جلب مشارکت مردمی در تبصره ۷۶ قانون بودجه

۱-۱۱ مقدمه

هدف اصلی از اجرای طرحهای توسعه منابع آب، تامین آب و استفاده بهینه از آن است. برای نیل به این منظور احداث و تکمیل شبکه‌های آبیاری و زهکشی در جهت بالابردن راندمان آبیاری ضرورت دارد. در حال حاضر طرحهای تامین آب از پیشرفت خوبی برخوردار است، در حالیکه طرحهای احداث شبکه های آبیاری و زهکشی در مقایسه با طرحهای تامین آب با تاخیر مواجه است و طرحهای احداث شبکه های فرعی (۳ و ۴) آبیاری و زهکشی که حساس ترین مرحله طرحهای آب برای کاهش تلفات و استفاده بهینه آن است معمولاً عقب تر از طرحهای احداث شبکه های اصلی (۱ و ۲) آبیاری و زهکشی است که با این ترتیب امکان کنترل آب و مصرف بهینه آن نخواهد بود. بنابراین برای هم آهنگ نمودن طرحهای تامین، انتقال، توزیع و مصرف آب بایستی برنامه ریزی مناسبی را تدارک دید تا تناسب لازم در طراحی و اجرای این برنامه ها بوجود آید.

احداث شبکه های آبیاری و زهکشی نیاز به اعتبارات خاص خود دارد که با توجه به اهمیت و اولویت موضوع چنانچه امکان افزایش اعتبار موجود نباشد باید درصدی از اعتبارات تامین آب به این کار اختصاص داده شود و این سیاست به ناچار باید تا زمان ایجاد هماهنگی کامل بین طرحهای تامین و توزیع همچنان تداوم داشته باشد. در حالیکه با استفاده از مشارکت مردم می توان هم به هدف تامین آب دست یافته و هم نسبت به توسعه شبکه های آبیاری و زهکشی همت گماشت.

بهره برداران شبکه های آبیاری و زهکشی زیردست سد های کشور معمولاً از امکانات تامین، انتقال و توزیع آب که از محل اعتبارات درآمد عمومی کشور تامین شده است بیشترین بهره را می برند در حالیکه بسیاری از بهره برداران از آبهای سطحی و زیرزمینی در نقاط مختلف کشور از این امکانات بی بهره بوده و یا بهره جزئی می برند. به این ترتیب عدالت اجتماعی ایجاب می کند تا بهره برداران زیردست سدها که از موهبت تامین آب مطمئن در بالادست زمین برخوردار هستند در احداث شبکه های آبیاری و زهکشی مشارکت نمایند تا ضمن تسریع انجام عملیات ساخت در نگهداری و بهره برداری از شبکه های آبیاری نیز سهیم باشند.

برای اجرای سیاست مشارکت مردم در شبکه های آبیاری و زهکشی برای اولین بار در سال ۱۳۵۲ تبصره ۶۰ (پیوست شماره ۲) قانون بودجه تصویب و بمورد اجرا گذاشته شد و در سال ۱۳۷۳ تبصره ۲۶ (پیوست شماره ۳) قانون بودجه برای اولین بار مختص شبکه های آبیاری و زهکشی به مورد اجرا در آمد. در سال

۱۳۷۴ با اعمال تغییراتی این تبصره بصورت تبصره ۷۶ (پیوست شماره ۴) و در قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی منظور و به تصویب رسید.

اهم مواردی که در تبصره ۷۶ در زمینه مشارکت مردم با بانک و سازمانهای آب منطقه‌ای به منظور استفاده بهره‌برداران از تسهیلات بانکی و بخشودگی سرمایه‌گذاری پیش‌بینی شده است بشرح زیر است:

- ۱- در تبصره ۷۶ بمنظور تسریع در اجرای طرحهای مشمول این تبصره قسمتی از وظایف مرکز در چارچوب ضوابط و دستورالعمل مشخص به استانها محول شده است. در هراستان، استانداری، سازمان آب منطقه‌ای مربوطه و سازمان برنامه و بودجه مسئول تصمیم‌گیری برای بخشی از این تبصره با سقف تعیین شده از مرکز خواهند بود.
- ۲- در آئین نامه تبصره ۷۶ پیش‌بینی مشارکت زارعین (بهره‌برداران) بصورت مشارکت مدنی با بانک و سازمان آب شده است، ضمناً تصریح گردیده است که در صورت عدم مشارکت بهره‌برداران، مشارکت مدنی بین بانک و سازمان آب انجام گرفته و پس از خاتمه طرح و آماده شدن برای بهره‌برداری اشخاصی که مایل به خرید انشعاب و استفاده از آب استحصالی باشند بصورت فروش اقساطی و حداکثر ظرف ده سال از طریق بانک اقدام نمایند.
- ۳- در ماده ۱۲ تصریح شده است که اگر زارعین (متقاضیان) بلحاظ وثیقه با مشکل مواجه شوند با تصویب کمیته مشترک، تضمین لازم از محل موجودی حساب مخصوص، برداشت شود. بنابراین ایجاد علاقه قبلی در زارعین برای مشارکت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است زیرا بدون این امر و بدون مشارکت با رغبت آنان و عدم مراجعه برای سپردن وثیقه و مشارکت در اجرای طرح، بار تضمین وثیقه‌ها نیز بعهده حساب مشترک (بودجه دولت) خواهد بود که موجبات افزایش هزینه‌های طرح از محل سهم دولت را نیز فراهم خواهد نمود.
- ۴- در ماده ۱۳ قید شده است که اگر پس از اجرای طرح زارعین برای خرید سهم بانک از مشارکت مدنی داوطلب نشوند سازمان موظف به خرید سهم بانک با قرارداد فروش اقساطی خواهد بود که این مطلب نیز از جمله تسهیلاتی است که بمنظور جلب مشارکت زارعین در اجرای طرح در نظر گرفته شده است و بدیهی است که در صورت عدم تمایل زارعین به خرید سهام بانک، پرداخت کلیه هزینه‌های انجام شده با بهره به عهده سازمانهای آب می‌باشد.

۲-۱۱ خصوصیات تبصره ۷۶

تبصره ۷۶ به‌لحاظ امتیازاتی که برای تشویق زارعین در مشارکت مدنی و فروش اقساطی حق انشعاب آب پیش‌بینی نموده است قابل توجه بوده و جنبه‌های جذب بهره‌برداران برای مشارکت در سرمایه‌گذاری تأسیسات آبی و پیشرفت

اجرای طرح‌های آبی را می‌تواند به همراه داشته باشد.

مسئله اساسی برای اجرای تبصره ۷۶ تشویق و ترغیب زارعین با تشکیل جلسات و سخنرانیها و آگاهی‌های لازم، بمنظور مشارکت در اجرای طرح است و این حاصل نمی‌شود مگر با هماهنگی ارگانهای محلی با ارگانهای مستقر در مرکز، نمایندگان مجلس شورای اسلامی، شوراهای محلی و دیگر عوامل و ارگانهای که به نحوی در این کار می‌توانند مؤثر باشند.

از جمله تسهیلات قائل شده در تبصره ۷۶ استفاده از حداقل نرخ سود مورد انتظار که براساس تبصره ۷۷ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی برنامه دوم از طریق شورای پول و اعتبار تعیین می‌شود، خواهد بود. ضمناً بخشی از سود تسهیلات پیش‌بینی شده با نظر کمیته تعیین شده در قانون می‌تواند بخشیده شده و یا کلاً دریافت نشود.

تسهیلات بالاتر از این برای مناطق محروم و یا کم‌درآمد منظور گردیده است بنحویکه $\frac{1}{3}$ از کل سهام طرح (سهام مشارکت سازمان‌های آب) بانظر کمیته قابل بخشش خواهد بود و می‌تواند بلاعوض در مالکیت زارعین قرار گیرد. در آئین‌نامه پیش‌بینی شده است که اگر بانک نتوانست اقساط خود را ظرف سه ماه دریافت دارد مبالغ اقساطی را همراه جرایم دیرکرد از حساب مخصوص بردارد که این مطلب نبایستی عمومیت پیدا کند، زیرا با درک اینکه در صورت عدم پرداخت توسط زارعین، بانک از حساب مخصوص سازمان آب برداشت خواهد کرد، جنبه‌های مشارکت را تضعیف می‌کند.

موفقیت این تبصره مهم در جلب مشارکت زارعین نهفته است و مشارکت بهره‌برداران از شروع طرح بصورت مشارکت مدنی اهمیت پیدا می‌کند که در این صورت تکلیف کار تا پایان مشخص می‌شود. در صورت عدم مشارکت زارعین، طرح بصورت مشارکت مدنی توسط سازمان‌های آب و بانک اجرا شده و پس از اتمام آن بصورت اقساطی به زارعین به شکل حق انشعاب فروخته می‌شود که حداکثر زمان آن ده سال تعیین شده است. در این حالت هم اگر متقاضی پیدا نشد، فروش اقساطی به سازمان آب صورت می‌گیرد تا در فرصت‌های بعدی اگر زارعین داوطلب شدند نسبت به واگذاری حق انشعاب به آنان اقدام شود.

آنچه که اهمیت دارد این است که قبلاً این هزینه‌ها توسط دولت انجام می‌گرفت و یا بعلت مشکلات موجود و محدودیت‌ها، بخش کوچکی از شبکه‌ها اجرا شده و بقیه بصورت سنتی و با راندمان کم مورد بهره‌برداری قرار می‌گرفت، لذا با استفاده از این تبصره و تسهیلات فراهم شده در صورتیکه همه ارگانهای ذیربط هم‌آهنگی داشته و به موضوع اهمیت بدهند با جذب زارعین و مشارکت در این کار ضمن کمک به اعتبارات عمرانی، نحوه اجرا و رسیدن به بهره‌برداری نیز سرعت پیدا کرده و نگهداری از شبکه‌ها هم بطرز مطلوبی امکان‌پذیر خواهد بود.

۱-۱ تجارب کشور هندوستان در مدیریت آبیاری و مشارکت زارعین^۱

کشاورزی هندوستان در امر اعتلا و افزایش تولید غلات به پیشرفت شایان توجهی نایل آمده است و به این طریق کشور را از نظر تأمین مواد غذایی به میزان زیادی به خودکفائی نزدیک نموده است. از طریق آبیاری مزارع باهنگ و رشد کشاورزی شتاب داده شده است بطوریکه نرخ رشد کشاورزی از ۴/۰ درصد در دوران قبل از استقلال هند به ۶/۲ درصد در اوایل دوره بعد از استقلال افزایش یافت.

کشور هندوستان از سال ۱۹۵۰ به بعد گامهای سریعی در امر توسعه آبیاری برداشته است. آینده کشاورزی هندوستان که سهم آن در تولید خالص ملی در سال (۹۰ - ۱۹۸۹) برابر با ۴/۳۰ درصد است، با توسعه آبیاری پیوندی ناگسستنی و غیرقابل تفکیک دارد. آبیاری منشاء و موجب رشد سریع کشاورزی بوده و در آینده نیز بعنوان عامل اصلی و عمده نقش آن تداوم خواهد یافت ولی ضمن اینکه نقش آبیاری در آینده بصورت اصلی و محوری باقی خواهد ماند در عین حال با مشکلات مهمی نیز مواجه خواهد شد. از آنجاکه پتانسیل لازم برای آبیاری نوین عمدتاً منحصر به مناطقی است که دارای مشکلاتی بوده و رفع آنها مستلزم سرمایه‌گذاریهای سنگین تری است لذا استراتژی توسعه آبیاری باید مبتنی بر استفاده بهینه از آب و زمین باشد. نتایج حاصل از اجرای طرحهای موجود در مقایسه، کمتر از حد پیش‌بینی شده بوده است و علت اصلی آن مربوط به نادیده گرفتن نقش نگهداری و بهره‌برداری از شبکه‌ها و عدم تخصیص اعتبار کافی به آن و همچنین عدم ایجاد جاذبه لازم در جلب مشارکت مردم در امر مدیریت بوده است. بازده مالی اجرای طرح‌های شبکه‌های آبیاری حداقل باید در حدی باشد که هزینه‌های بهره‌برداری و نگهداری از شبکه‌ها را تأمین نماید. مقاله حاضر براساس تجارب بدست آمده طی مدتی متجاوز از چهار دهه گذشته شامل مشکلات و همچنین روشهای برطرف نمودن نارسائیهای مبتلا به در مدیریت شبکه‌های آبیاری با تأکید خاص بر مشارکت و دخالت زارعین در این مدیریت را مورد تجزیه و تحلیل قرار میدهد.

راه‌حل رفع نارسائی‌ها و مشکلات موجود در مدیریت بهره‌برداری و نگهداری شبکه‌های آبیاری، واگذار نمودن آن به خود بهره‌برداران و ترجیحاً به انجمن‌های بهره‌برداران از آب (Water users Associations یا اختصاراً WUA) می‌باشد. لیکن تحقق این امر زمانی میسر است که سطح طراحی و اجرای شبکه‌های آبیاری به آنچنان حد مطلوبی اعتلا یابد که در مجموع اعتماد لازم از نظر دوام، پایداری و معتبر بودن سیستم آبیاری را در بهره‌برداران بوجود آورد. برای تشویق انجمن‌های مذکور قبول مدیریت بهره‌برداری و نگهداری از شبکه‌های آبیاری، ایجاد انگیزه‌های مالی و پشتیبانی‌های قانونی ضروری است.

۱ - مستخرج از مجموعه مقالات بین‌المللی آبیاری و زهکشی - پانزدهمین کنگره لاهه ۱۹۹۳

مشارکت زارعین در امر مدیریت آبیاری به معنی دخالت آنها در تصمیم‌گیریهاست که تأثیر آن به مراتب فراتر از مشاوره صرف با بهره‌برداران است و مفهوم واقعی مشارکت موردنظر فعال بودن بهره‌برداران (ذینفع از شبکه‌های آبیاری) در جنبه‌های مدیریت آبیاری و ارتباط همه‌جانبه آن با مدیریت در فعالیت‌های کشاورزی می‌باشد که با شکل سنتی غیرفعال کشاورزان که در انتظار اقدام ادارات آبیاری برای تأمین و توزیع آب بسر می‌بردند تفاوت فاحش دارد. برای آنکه زارع سهم فعالی در تصمیم‌گیری داشته باشد باید سازمانهایی با اشکال و ساختار مناسب ایجاد شود. نماینده تشکیلات و ادارات آبیاری می‌تواند با بررسی و برنامه‌ریزی‌های قبلی نحوه انجام آن را تسهیل نماید. تعیین دقیق زمان دخالت زارعین در امر مدیریت، کار بسیار حساس و دقیقی است. این مشارکت در زمان شکل‌گیری پروژه بیشترین تأثیر را دارد، بطوریکه دخالت در این مرحله سبب ایجاد شرایط مطلوب و ایده‌آلی برای پایه‌گذاری مشارکتی و بنیانی و واقعی بین زارعین و دولت می‌شود.

در هندوستان نمونه‌هایی از انجمن‌های زارعین (که معروف به انجمن مالی بهره‌برداران آب یا WUA می‌باشد) در مدیریت سیستم‌های آبیاری برای هر دو شکل آبیاری سنتی و مدرن وجود دارد که در کار خود موفق بوده‌اند. تعداد این قبیل انجمن‌ها به اشکال مختلف در یازده ایالت هندوستان به ۴۴۲۰ می‌رسد و سطح کل اراضی کشاورزی که توسط چنین انجمن‌هایی اداره می‌شود بالغ بر ۲۳۴۰۰۰ هکتار برآورد می‌شود.

بررسی و مطالعه عملکرد انجمن‌ها نشان‌دهنده این است که در برخی از مناطق شرایط لازم برای مشارکت فعال زارعین در مدیریت فراهم نمی‌باشد. نظیر مناطقی که درگیری‌های مداوم بین گروه‌ها و ارگانهای مختلف وجود دارد، پروژه‌های بزرگی که برنامه‌ریزی و طراحی آنها نیاز به وجود متخصصین فنی سطح بالایی را اقتضا می‌کند. مواردی نیز وجود دارد که زارعین انگیزه لازم برای مشارکت در تصمیم‌گیری‌ها را ندارند.

بنابراین ایجاد یک جو تفاهم و حضور مشارکت تدریجی و گام به گام بهره‌برداران با توجه به شرایط محلی و درنظر گرفتن اهداف اداره آبیاری بطوریکه بتواند مشارکتی پایدار ایجاد نماید ضروری خواهد بود. از دیگر یافته‌های این بررسی علاوه بر موارد یاد شده فوق، پیش‌نیازهای تشکیل یک گروه یا تعاونی شامل:

الف - بین افراد یک گروه یک نوع همکاری رسمی یا غیررسمی وجود داشته باشد.

ب - افراد گروه همسان و همگون باشند.

ج - رهبری و هدایت گروه از طریق متقاعد کردن آنها که منافع ناشی از همکاری و معاضدت در کوتاه‌مدت قابل حصول است.

د - دولت ملزم باشد که نسبت به وعده‌ها و تعهداتش در قبال انجمن‌ها وفادار باقی‌بماند.

که در نهایت منجر به تشکیل انجمن بهره‌برداران آب WUA می‌شود.

۲-۱- انجمن‌های بهره‌برداران آب در ژاپن که با مشارکت و عضویت کشاورزان تشکیل^۱ یافته است.

۱-۲-۱- تاریخچه کشت آبی و تکامل تدریجی انجمن‌های بهره‌برداران آب

در حال حاضر مدیریت آبیاری و زهکشی در ژاپن، بطور مؤثر و با کارایی لازم، توسط انجمن‌هایی که با عضویت کشاورزان ذینفع «نواحی توسعه اراضی»^۲ (LIDS) تشکیل یافته است انجام می‌پذیرد. سیستم مدیریت مذکور طی سالیان متمادی با تبعیت از شرایط آب و هوایی و طبیعی و همچنین شرایط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشور ژاپن و تغییرات منطقه‌ای و تاریخی تحول و تکامل یافته است. شالیکاری و کشت برنج بعنوان مهمترین فعالیت کشاورزی کشور ژاپن از قرن سوم قبل از میلاد تا به امروز که نزدیک به سه میلیون هکتار زیرکشت برنج قرار دارد شناخته شده است و به طور کلی کشاورزی ژاپن به تبعیت از شرایط و اوضاع سیاسی و اقتصادی کشور دستخوش تحولات و تغییرات زیادی گردیده است. در سال ۱۸۶۸ ژاپن نخستین قدم‌ها را در جهت مدرن کردن سیستم‌های آبیاری و زهکشی برداشت و در امر شالیکاری این حرکت از طریق ترکیب و سازگار نمودن روشهای سنتی و علمی آغاز و تداوم یافت و در حدود سال ۱۹۷۰ نوع در کشت و توجه به کشت‌هایی غیر از برنج جلب شد و باین ترتیب فرصت برای انتقال و جابه‌جائی و تغییر محور کشاورزی از کشت برنج به سایر کشت‌ها و در نتیجه توسعه سیستم‌های آبیاری و زهکشی فراهم شد، سپس گروهها و انجمن‌های مبتنی بر سیستم‌های مدیریت آب پا بعرصه وجود گذاشت. به موجب قانون توسعه اراضی که پس از پایان جنگ جهانی دوم بسرعت تصویب شد انجمن‌های بهره‌برداران آب در روستاها شکل قانونی به‌خود گرفت و عنوان «نواحی توسعه اراضی» یا LIDS رسمیت یافت.

۲-۲-۱- ساختار قانونی انجمن‌های بهره‌بردار آب و وضعیت کنونی آنها

همانطور که فوقاً بیان شد «نواحی توسعه اراضی» (LIDS) امروزه در ژاپن به عنوان هسته مرکزی و اصلی انجمن‌های

1- Water Users' Associations in Japan initiated and Participated by farmers (Japanese National Committee of the ICID)

2 - Land improvement districts

بهره‌برداران آب انجام وظیفه می‌نمایند. LID ها انجمن‌هایی هستند که برطبق قانون توسعه اراضی در سال ۱۹۴۹ تاسیس شده و اعضای آنها را زارعین تشکیل می‌دهند که در نواحی مربوطه مستقر هستند و بعنوان یک شخصیت حقوقی و رسمی از موقعیت قوی و محکمی برخوردارند. از آنجائیکه فعالیت این انجمن‌ها در جهت مصالح عامه بوده و بدین لحاظ از نظر قانونی به مثابه یک دولت عمل می‌نماید. قانون توسعه اراضی هر دو جنبه ساختمان و مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی توسط LID ها را دربر می‌گیرد و از طریق بهره‌برداری از شبکه‌های مذکور است که LID ها قادر به راهبری مدیریت آب می‌شوند. افراد واجد شرایط برای عضویت در انجمن‌های مذکور عموماً صاحبان اراضی کشاورزی نمی‌باشند بلکه کشاورزانی هستند که شخصاً زمین را زیرکشت می‌برند. همچنین کلیه واجدین شرایط برای عضویت در انجمن مربوط به یک ناحیه از بین کشاورزان آن ناحیه انتخاب می‌گردد. کلیه موارد و اقدامات مربوط به مدیریت LID براساس تصمیماتی است که با آزادی عمل لازم در جلسات و گردهمایی‌های اعضای LID اتخاذ می‌شود به این ترتیب کشاورزان ذینفع (اعضای LID) نسبت به مواردی که اساسی و بنیانی است نظیر مساحت اراضی که قرار است آب آن از طریق شبکه آبیاری مربوطه تأمین شود یا نحوه مدیریت LID و ضوابط و معیارهای مربوطه به تأمین منابع مالی لازم برای مدیریت LID تصمیم‌گیری می‌نمایند. LID ها درمورد شبکه‌های آبیاری و زهکشی پس از طی مراحل و اقدامات ضروری تصریح شده در قانون توسعه اراضی می‌توانند اعمال مدیریت نمایند. اقدامات مذکور با درخواست کشاورزان برای تاسیس LID، درخواست حداقل دوسوم کشاورزان آن ناحیه لازم است.

در حال حاضر در ژاپن تقریباً ۸۰۰۰ LID وجود دارد که اراضی کشاورزی به مساحت حدود ۳/۳ میلیون هکتار را زیرپوشش دارد و کل اعضای آنها بالغ بر ۴/۷ میلیون نفر است. تعداد مدیران و کارکنان هر LID برای نواحی مختلف متفاوت است، مثلاً یک LID که مدیریت اراضی با مساحت ۱۵۰۰ هکتار را عهده‌دار است نوعاً دارای ۱۹ مدیر و شش نفر پرسنل برای کارهای جاری دارد.

تعداد LID بر حسب مساحت اراضی کشاورزی مربوطه

(طبق آمار ۱۹۹۳)

جمع	بیشتر از ۵۰۰۰ هکتار	۵۰۰ تا ۵۰۰۰ هکتار	۱۰۰ تا ۵۰۰ هکتار	کمتر از ۱۰۰ هکتار	مساحت اراضی کشاورزی
۸۰۹۶	۱۰۲	۱۳۶۴	۲۸۲۸	۳۸۰۲	تعداد LID
(۱۰۰)	(۱/۳)	(۱۶/۸)	(۲۴/۹)	(۴۷)	(درصد)

متناسب با وسعت ناحیه تحت مدیریت، میزان و نوع تسهیلات لازم، ارگان عهده‌دار اجرای پروژه احداث شبکه‌های آبیاری و زهکشی ممکن است دولت مرکزی یا محلی یا LID باشد، از طرف دیگر مدیریت شبکه‌های مذکور اعم از اینکه توسط دولت مرکزی یا ایالتی یا LID احداث شده باشد در هر حال به عهده LID خواهد بود، در این موارد معمولاً بهره‌برداری، نگهداری و مدیریت شبکه‌ها (OMM) توسط دولت مرکزی یا محلی به LID تفویض می‌شود (یعنی قرارداد مربوطه فیما بین کشاورزان از یک طرف و دولت مرکزی یا محلی از طرف دیگر منعقد می‌شود) یا اینکه مالکیت تسهیلات به LID انتقال می‌یابد. می‌توان یک سازمان تابعه یا فرعی^۱ LID را به نفع کشاورزان تشکیل داد و این سازمان بر طبق قوانین و مقررات جداگانه‌ای عمل نماید.

سازمان مذکور بهره‌برداری، نگهداری و مدیریت (OMM) بخش‌های پایانی شبکه‌ها (مثلاً شبکه‌های سه و چهار) که از کانالهای اصلی آبیاری یا زهکشی تحت مدیریت LID منشعب می‌شود را بعهده بگیرد. به سبب اینکه دامنه عمل LID نه تنها وظایف نگهداری و تعمیرات شبکه‌ها و تأسیسات مربوطه را در بر می‌گیرد بلکه مدیریت کامل آب را نیز که مستقیماً و عمیقاً با منافع فرد فرد کشاورزان ذینفع بستگی دارد را نیز شامل می‌شود لذا نوع سازماندهی مذکور فراگیر بوده و عمومیت دارد به این ترتیب مدیریت خودگردان LID که عضویت کشاورزانی بشرح فوق را در بر می‌گیرد علی‌الخصوص به مفهوم سیستم مدیریتی که نتیجه سنت دیرپای برنجکاری در ژاپن است، منطقی‌ترین نوع مدیریت تلقی می‌شود. از سوی دیگر، مدیریت مخازن و سدهای بزرگ، تأسیسات اصلی احداثی بر روی رودخانه‌های بزرگ و اصلی و ایستگاههای پمپاژ زهکشی که اراضی وسیع غیرکشاورزی را نیز زیر پوشش می‌گیرد غالباً بعهده دولتهای محلی یا شهرداریها می‌باشد. برخی تأسیسات بزرگ و مهم کنترل سیلاب و بهره‌برداری آب بوسیله دولت مرکزی اداره می‌شود، علت این امر این است که محول نمودن کار بهره‌برداری و نگهداری و مدیریت (OMM) چنین تأسیساتی به LID مشکل است بروز مشکل یا ناشی از محدودیت توان فنی و میزان مسئولیت‌پذیری در قبال نواقص عمده حاصله است و یا به این سبب است که سیستم مدیریت مربوطه لزوم همکاری بین بخشهای کشاورزی و غیرکشاورزی بهره‌برداران از آب را اقتضا می‌کند. در این موارد معمولاً دولتهای محلی یا شهرداریها راجع به اینکه کدام یک از تأسیسات و تسهیلات و مدیریت آنها باید به LID واگذار شود اتخاذ تصمیم می‌نمایند.

۱ Subordinate organization سازمانهای تابعه یا فرعی طی سالها تجربه در آبیاری شالیزارها به وضعیت کنونی درآمده است بسته به وضعیت ناحیه مربوطه ممکن است موضوع یا مساحت اراضی تحت سرپرستی چنین سازمانهایی متغیر باشد. لیکن عموماً هر واحد مدیریت خدماتی می‌تواند یک مساحت ۵۰ هکتاری متشکل از ۵۰ تا ۶۰ کشاورز را دربر گیرد.

درصد مشارکت انواع دستگاههای اجرایی در مدیریت بهره‌برداری و نگهداری سیستم‌های بزرگ و عمده آبیاری و

زهکشی که توسط دولت مرکزی احداث شده است (مارس ۱۹۹۲)

حجم (درصد)	سایر دستگاهها	LID	شهرداری	دولت محلی	دولت مرکزی	دستگاه اجرایی نوع تأسیسات
۱۰۰	-	۵۸	۶	۲۴	۱۲	مخازن و سدها
۱۰۰	۱	۹۴	۴	۱	-	استخرهای حجم‌آوری آب
۱۰۰	۶	۸۳	۲	۶	۳	آبگیرها، سدهای انحرافی و سازمانهای مشابه
۱۰۰	۱	۷۷	۱۱	۱۰	۱	ایستگاههای پمپاژ آبیاری و زهکشی
۱۰۰	۲	۷۸	۸	۱۰	۲	سایر تأسیسات جنبی

۱-۲-۴ بار مالی مربوط به بهره‌برداری، نگهداری و مدیریت (OMM) سیستم‌های آبیاری و زهکشی

هزینه‌های مربوط به OMM سیستم‌های آبیاری و زهکشی را علی‌القاعده باید کشاورزان متحمل شوند، کشاورزانی که اراضی کشاورزی را می‌کارند تا از اثرات سیستم‌های مذکور مستفیع شوند. مبالغ قابل پرداخت توسط زارعین بهره‌برداری براساس مساحت زمین زیرکشت توسط زارعین مذکور یا بر مبنای حجم آب مورد استفاده برای آبیاری تعیین می‌شود و LID از قدرت قانونی لازم برای جمع‌آوری وجوهات مذکور و وصول آن از کشاورزان برخوردار است ولی در سالهای اخیر بعلت تغییرات مختلف اجتماعی - اقتصادی حاصله در مناطق روستایی، OMM کامل و همه جانبه سیستم‌های آبیاری و زهکشی در مجموع علاوه بر کشاورزان برای جوامع محلی نیز منافع زیادی دربردارد. بدین علت، هرچند که بخش قابل ملاحظه‌ای از هزینه‌هایی که صرف OMM می‌شود بعهده LID (زارعین) است، دولت‌های ایالتی و شهرداری‌ها نیز بخش زیادی از هزینه‌ها را متحمل می‌شوند. از آنجاکه هر یک از دولت‌ها و شهرداریهای ایالتی و محلی رأساً سهم مسئولیت مالی خویش را متناسب با منافع کابینه و موقعیت محلی خود تعیین می‌نمایند، لیکن بطور طبیعی بین مناطق مختلف نیز تفاوت‌هایی وجود دارد. بعلاوه تا سیستم مالی وجود دارد که با استفاده از آنها دولت مرکزی بخشی از هزینه‌های لازم برای تعمیرات دوره‌ای و مدیریت شبکه‌های آبیاری و زهکشی را چنانچه با ضوابط و معیارهای معینی فعالیت داشته باشد شخصاً جبران کند (subside)، در سالهای اخیر این هدف وجود داشته است که تدریجاً سیستم کمک‌های دولت گسترش و توسعه داده می‌شود.

در حال حاضر، بار مالی که از بابت هزینه‌های OMM سیستم‌های آبیاری و زهکشی بعهده کشاورزان است معمولاً کمتر از ۵ درصد درآمد (درآمد کشاورزی) حاصل از زراعت کشاورزان مذکور در اراضی کشاورزی است. علاوه بر هزینه‌های مربوط به OMM بشرح فوق، کشاورزان باید در سرمایه‌گذاری مربوط به احداث سیستم‌های فوق و همچنین در هزینه‌های اداری LID نیز مشارکت نمایند.

توزیع LID خت طبق مبالغ مورد تعهد کشاورزان از بابت هزینه‌های OMM برای مساحت ۰/۱ هکتار

حجم	۴۰ دلار و بیشتر	۲۰ تا کمتر از ۴۰ دلار	۵ تا کمتر از ۲۰ دلار	از یک تا کمتر از ۵ دلار	کمتر از یک دلار	مبالغ مورد تعهد کشاورزان برای OMM برای هر ۰/۱ هکتار (دلار امریکا)
	۴/۸ درصد و بیشتر	۲/۴ تا کمتر از ۴/۸ درصد	۰/۶ تا کمتر از ۲/۴ درصد	۰/۱ تا کمتر از ۰/۶ درصد	کمتر از ۰/۱ درصد	مبالغ مورد تعهد بر حسب درصدی از درآمد ناشی از محصول کشاورزی
۱۰۰	۱۲	۱۶	۳۲	۱۶	۲۴	توزیع LIDها بر حسب درصد

(۱۰۰ ین = یک دلار)

ملاحظه

- ۱- «مبالغ مورد تعهد برای OMM بصورت درصدی از درآمد کشاورزی» عبارتست از درصدی از مبالغ مورد تعهد کشاورزان است در قبال هر ۰/۱ هکتار زمین مورد زراعت که کشاورز ملزم به پرداخت آن از بابت OMM تأسیسات آبیاری و زهکشی می‌باشد، منظور OMM تأسیساتی است که برای ایجاد درآمد متوسط از کشت ۰/۱ هکتار زمین کشاورزی انجام گرفته است.
- ۲- «درآمد کشاورزی» عبارتست از درآمد ناخالص از کشاورزی منهای هزینه‌های مربوطه (هزینه‌های متفاوت مصروفه برای تولید و استهلاك دارائی‌های ثابت در سال مالی مورد نظر)

۵-۲-۱ مسائل و مسیرهای جدید مدیریت آب

همانطور که فوقاً ذکر شد، سیستم مدیریت آب در ژاپن که در LID متمرکز شده است، وضعیت کنونی خود را در نتیجه سالیان متمادی اعمال سیستم‌های مدیریت هماهنگ و سازگار با طبیعت و شرایط اجتماعی کشور ایجاد نموده است. لیکن تغییرات حاصله در شرایط اجتماعی-اقتصادی در سال‌های اخیر که سرمنشاء تکوین اصول و سیستم مدیریت آب فعلی بوده است، ضرورت پاسخگویی LID ها در قبال این تغییرات را ایجاب نموده است. موارد زیر برای شناخت و معرفی جهات و مسیرهایی است که انتظار می‌رود LID ها در آینده درپیش‌گیرند:

رشد اقتصادی سریع در ژاپن موجب شده که اراضی حاشیه شهرها به مناطق شهری تبدیل و بر تعداد کشاورزان نیمه وقت افزوده شود و به این ترتیب موجبات کاهش توان جوامع روستائی برای هدایت و راهبری خودگردان مدیریت بهره برداری و نگهداری (OMM) فراهم گردد. در گذشته کلیه اعضای جامعه روستائی یک یا دو بار در سال گردهم می آمدند تا بطور دسته جمعی کار تعمیر تأسیسات و شبکه ها با لایروبی کانالها را انجام دهند. لیکن بدلیل افزایش نسبت کشاورزان نیمه وقت و افراد غیرکشاورز در مناطق روستائی، تشکیل چنین گردهمائی ها با مشکلات روزافزونی مواجه شده است. همچنین همبستگی های قوی که زمانی از مشخصه های تابعه روستائی ژاپن بود امروزه در حال ضعیف شدن است.

توان مالی LID ها نیز روبه وخامت است، مبالغ پرداختی کشاورزان به LID ها در حال افزایش است درحالیکه درآمد نسبی آنان از کشاورزی در مقایسه با سایر بخش های صنعت روبه کاهش است، بعلاوه توسعه روزافزون سیستم های تصفیه فاضلاب در جوامع روستائی و جریان مستقیم آب حاصل از تصفیه فاضلاب به سیستم های آبیاری و در نتیجه ایجاد آلودگی موجب شده که هزینه های OMM برای مقابله با این آلودگی ها افزایش یابد. به منظور رفع مشکلات و اصلاح وضعیت فوق، بهبود وضعیت قانونی و تقویت بنیه مالی LID ها بعنوان یک امر فوری و ضروری مطرح شده است و برای نیل به این هدف دولت های ایالتی و مرکزی باید اقداماتی را بعمل آورند، این اقدامات عبارتند از کمک های مالی و نیروی انسانی به LID ها، افزایش یکپارچگی و تجدید سازمان LID ها یا توسعه و افزایش محدود مدیریت دولت های مرکزی یا ایالتی در سیستم های آبیاری و زهکشی.

تبصره ۶۰ قانون بودجه سال ۱۳۵۲ و بودجه اصلاحی سال ۱۳۵۳ کل کشور

به منظور آگاهی از مندرجات این تبصره و میزان مشارکت مردمی، ضوابط ناظر بر آیین‌نامه درج می‌گردد. لازم به توضیح است که تبصره یاد شده تبصره دائمی بوده و برای احیای اجرای آن لازم است اعتبارات مربوط با عنایت به قسمت اخیر تبصره ۶۰ همه ساله در بودجه کل کشور منظور گردد. به همراه نقل تبصره ۶۰، آخرین آیین‌نامه مورد عمل درج می‌گردد:

تبصره ۶۰:

تبصره ۴۸ قانون بودجه سال ۱۳۵۲ کل کشور به شرح زیر اصلاح می‌شود:

دولت مجاز است، تمام یا قسمتی از هزینه‌های مربوط به تهیه کود، سم، بذر مرغوب، خوراک دام، تسطیح اراضی، زهکشی، تأمین آب، احداث شبکه‌های درجه ۳ و ۴ آبیاری و عرضه دیگر خدمات کشاورزی و دامپروری و همچنین احداث صنایع غذایی و جنگلی و ایجاد مسکن برای جنگل‌نشینان و تبدیل محصولات کشاورزی و دامی را به عنوان وام با بهره یا بدون بهره با کمک بلاعوض به زارعان، کشاورزان، دامپروران، شرکتهای تعاونی روستایی، شرکتهای سهامی زراعی، شرکتهای تعاونی تولید و واحدهای تجارتي کشاورزی و دامپروری و واحدهای مربوط به منابع جنگلی و ایجاد مسکن برای جنگل‌نشینان مذکور پرداخت نماید.

اعتبارات لازم برای اجرای این سیاست همه ساله در بودجه کل کشور منظور خواهد بود. آیین‌نامه اجرایی این تبصره توسط وزارت کشاورزی و منابع طبیعی و وزارت تعاون و امور روستاها و وزارت آب و برق تهیه می‌شود و پس از تأیید شورای اقتصاد به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید.

**آیین‌نامه اجرایی پرداخت کمکهای بلاعوض برای عملیات زیربنایی آب و خاک
موضوع تبصره ۶۰ قانون بودجه سال ۱۳۵۲ و بودجه اصلاحی سال ۱۳۵۳ کل کشور**

به منظور ایجاد هماهنگی در نحوه پرداخت کمکهای بلاعوض دولت و خودیاری و سهم شدن کشاورزان در امور اجرایی توسعه منابع آب و استفاده حداکثر از منابع آب و خاک در جهت رسیدن به خودکفایی برای تولید محصولات اساسی کشاورزی و عدم وابستگی به خارج آیین‌نامه مشروحه زیر پیشنهاد می‌شود:

ماده ۱:

کلیه تولیدکنندگان محصولات کشاورزی اعم از انفرادی و یا گروهی (افراد حقیقی یا حقوقی) عضو و غیرعضو شرکتهای تعاونی روستایی و کشاورزی شرکتهای تعاونی عشایری شرکتهای تعاونی تولید روستایی و بهره‌برداران گروهی و مشاعها و شرکتهای سهامی زراعی و ... (باستثنای واحدهای دولتی و یا واحدهایی که از طرف دولت اداره می‌گردند) طبق شرایط مندرج در این آیین‌نامه می‌توانند از کمکهای فنی، اعتباری بلاعوض واحدهای اجرایی ذیربط استفاده نمایند.

ماده ۲:

اعتبار موضوع این آیین‌نامه شامل اعتبار:

- الف - تجهیز و نوسازی مزارع در سطح کشور (شامل قطعه‌بندی و تسطیح اراضی و احداث کانالهای آبیاری و زهکشی - احداث راههای بین مزارع و قطعات زراعی - احداث زهکشهای زیرزمینی و شستشو و اصلاح اراضی). اصلاح روشهای آبیاری و توسعه سیستمهای نوین آبیاری - اصلاح مسیر و مرمت و لایروبی انهار سنتی آبیاری و زهکشی - پوشش انهار سنتی و ایجاد تأسیسات آبی موردنیاز.
- ب - طرحهای کوچک تأمین، توسعه و بهره‌برداری از منابع آب سطحی و زیرزمینی شامل احداث مقسم‌ها و آبگیرها، شق انهار جدید و آبشارها و سایر تأسیسات آبی مربوطه - احداث ایستگاههای پمپاژ از رودخانه و تجهیز آن، احداث بندهای آب برگردان یا سد انحرافی کوتاه و مخزنی در رودخانه‌ها و یا مسیله‌ها و استخر ذخیره آب و لایروبی و مرمت و احداث قنوت و تنظیم آب چشمه‌ها - احداث ساختمان به منظور جلوگیری از تخریب و ریزش اراضی مزروعی.
- ج - تأمین آب از آبهای زیرزمینی شامل حفر و لوله‌گذاری چاه و تجهیز آن.

ماده ۳:

به منظور بررسی و تصویب درخواست متقاضیان موضوع ماده ۴ این آیین‌نامه در هر استان کمیسیونی مرکب از نمایندگان تام‌الاختیار ادارات کل کشاورزی (مسئول مهندسی زراعی) - سازمان آب منطقه‌ای - سازمان برنامه و بودجه - جهادسازندگی و بانک کشاورزی تشکیل که دبیرخانه این کمیسیون در اداره کل کشاورزی و نماینده اداره کل کشاورزی به عنوان دبیر و عضو کمیسیون خواهد بود. جلسات کمیسیون با حضور حداقل چهار عضو رسمی بوده و تصمیمات کمیسیون با حداقل سه رأی موافق معتبر است (با وجود رأی موافق دستگاه اجرایی ذیربط).

ماده ۴:

درخواست متقاضیان برای استفاده از کمکهای فنی و بلاعوض برحسب تاریخ در دفتر موجود در دبیرخانه ثبت و پس از طرح در کمیسیون جهت انجام بررسیهای فنی - اقتصادی و اجرایی به واحد ذیربط تحویل و پس از انجام

بررسیهای لازم و برآورد هزینه‌های مورد نیاز، گزارش لازم در کمیسیون مطرح و در صورت تصویب، طرح به واحد اجرایی ذیربط و متقاضی ابلاغ تا واحد اجرایی بر حسب اولویت اعتبار لازم جهت انجام مطالعات، تهیه نقشه‌های اجرایی و هزینه‌های اجرایی و نظارت بر طرح را در بودجه‌های عمرانی خود پیش‌بینی و پس از تصویب و ابلاغ بودجه به مرحله اجرا گذارده شود.

تبصره ۵ :

در مورد طرح‌های بزرگ توسعه که دولت نسبت به ساختمان سد واحداث گروه چاه‌های عمیق و نیمه عمیق و بندهای انحرافی و شبکه اصلی آبیاری و زهکشی و یا ادغام آب‌های سطحی با آب‌های زیرزمینی اقدام نموده و یا خواهد نمود، هزینه مطالعات و اجرای شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی که آب را تا ابتدای قطعات بهره‌برداری می‌رساند از محل اعتبارات عمرانی دستگاه‌های اجرایی ذیربط انجام خواهد گرفت.

ماده ۵ :

میزان سهمیه متقاضی براساس ماده ۴ از طریق دبیرخانه کمیسیون به متقاضی ابلاغ و متقاضی می‌تواند با معرفی کمیسیون مبلغ سهمیه خود را به صورت وام طبق مقررات و از طریق عقد قرارداد و توجه به برنامه زمانبندی پیش‌بینی شده برای اجرای طرح را به صورت وام از بانک کشاورزی دریافت و به حساب اعلام شده از طریق واحد اجرایی مربوطه واریز و نسبت به پرداخت اقساط پیش‌بینی شده در قرارداد در وجه بانک اقدام خواهد نمود و یا در صورت امکان متقاضی می‌تواند شخصاً نسبت به واریز سهمیه خود اقدام نماید.

تبصره ۱ :

اعتبار مورد نیاز انجام مطالعات، تهیه طرح و نظارت بر اجرا کلاً توسط واحد اجرایی و از طریق اعتبارات عمرانی همراه با سهمیه هزینه اجرایی برآورد و به هزینه گذارده خواهد شد.

تبصره ۲ :

بانک کشاورزی مکلف است، در صورت درخواست متقاضی، سهمیه ایشان را به صورت وام طبق مقررات و براساس برنامه زمانبندی در وجه حسابی که دستگاه اجرایی اعلام خواهد نمود واریز و براساس قسط‌بندی از متقاضی دریافت نماید.

تبصره ۳ :

طرح‌های اجرا شده شامل استفاده از این آیین‌نامه نمی‌شود.

تبصره ۴ :

ادامه طرحهای نیمه تمام در صورتی که از نظر فنی و اقتصادی و اجتماعی مورد تأیید کمیسیون فوق باشد مشمول بخشودگی این آیین نامه خواهد بود.

ماده ۶:

درصد کمکهای بلاعوض موضوع این آیین نامه به نسبت هزینه‌های اجرایی مربوط در طرح مصوب به شرح زیر خواهد بود:

<u>فردی</u>	<u>گروهی</u>	
٪۳۰	٪۵۰	- تجهیز و نوسازی مزارع
٪۴۰	٪۵۰	- اصلاح روشهای آبیاری و توسعه نوین آبیاری
٪۳۰	٪۵۰	- اصلاح مسیر و مرمت و لایروبی انهار سنتی آبیاری و زهکشی
٪۳۰	٪۶۰	- پوشش انهار سنتی و ایجاد تأسیسات مربوطه
٪۳۰	٪۶۰	- احداث مقسمها و آبگیرها و آبشارها و سایر تأسیسات آبی ذیربط
٪۳۰	٪۶۰	- شق انهار جدید و احداث آبگیر و تأسیسات مربوطه
٪۲۰	٪۵۰	- احداث ایستگاه پمپاژ از رودخانه و خرید و نصب الکتروپمپ با موتور پمپ و تجهیز آن
-	٪۶۰	- احداث بندهای آب برگردان و سد انحرافی و مخزن کوتاه و رودخانه و با مسیلها و احداث استخر ذخیره آب
٪۳۰	٪۷۰	- لایروبی و مرمت و احداث قنوت و تنظیم آب چشمه‌ها
٪۲۵	٪۵۰	- حفر و لوله‌گذاری چاه و خرید و نصب الکتروپمپ و یا موتور پمپ و تجهیز آن
٪۶۰	٪۶۰	- دیواره‌سازی به منظور جلوگیری از تخریب اراضی مزروعی

تبصره ۱ :

حداقل افرادی که می‌توانند از بخشودگی‌های گروهی استفاده نمایند ۳ نفر است.

تبصره ۲ :

بخشودگیهای فوق شامل اراضی مزروعی (باستثناء باغات) می‌باشد.

تبصره ۳ :

حداکثر بخشودگیهای فوق برای فردی و گروهی بشرح زیر است:

الف - فردی

- اراضی به مساحت ۱۰-۵ هکتار حداکثر به میزان ۱۵۰۰ هزارریال (کمتر از ۵ هکتار بخشودگی تعلق نمی‌گیرد).
- اراضی به مساحت ۱۵-۱۰ هکتار حداکثر به میزان ۲۱۴۰ هزار ریال
- اراضی به مساحت ۲۰-۱۵ هکتار حداکثر به میزان ۲۷۰۰ هزار ریال
- اراضی به مساحت ۲۵-۲۰ هکتار و یا بیشتر حداکثر به میزان ۳۲۰۰ هزار ریال

ب - گروهی

- اراضی به مساحت ۱۰-۵ هکتار حداکثر به میزان ۲۴۰۰ هزار ریال
- اراضی به مساحت ۲۵-۱۰ هکتار حداکثر به میزان ۶۴۰۰ هزار ریال
- اراضی به مساحت ۵۰-۲۵ هکتار حداکثر به میزان ۱۳۵۰۰ هزار ریال
- اراضی به مساحت ۷۵-۵۰ هکتار حداکثر به میزان ۲۱۵۰۰ هزار ریال
- اراضی به مساحت ۱۰۰-۷۵ هکتار یا بیشتر حداکثر به میزان ۳۰۰۰۰ هزار ریال

تبصره ۴ :

کمیسیون مجاز است که با توجه به موقعیت اراضی (از نظر میزان بازدهی در هکتار) و با رعایت قسط اسلامی برحسب نیاز کاهش لازم را در ارقام موضوع تبصره ۳ ماده ۶ این آیین‌نامه را بدهد.

تبصره ۵ :

استفاده از منابع آب زیرزمینی از طریق حفر هر نوع چاه، قنات، چشمه بر اساس ماده ۳ قانون توزیع عادلانه آب خواهد بود.

تبصره ۶ :

میزان کمک بلاعوض برای عملیات حفر چاه عمیق و نیمه عمیق و احداث مرمت قنات که استحصال آب آن عملاً میسر نبوده و یا بهره‌برداری از آن مقرون به صرفه نباشد، ۵۰٪ خواهد بود مشروط بر آنکه تبصره ۵ فوق‌الذکر رعایت شده باشد، این بخشودگی برای مشاعهایی که توسط هیأت ۷ نفره واگذاری زمین بوجود آمده باشد به میزان ۱۰۰٪ است و در این صورت متقاضی می‌تواند بدون رعایت محدودیت ماده ۷ برای بار دوم نیز از این کمکها استفاده نماید.

ماده ۷:

استفاده‌کنندگان از این امکانات از تاریخ اتمام کار و تحویل آن به مدت سه سال نمی‌توانند برای اراضی مزروعی خود از این امکانات مجدداً استفاده نمایند و استفاده مجدد بعد از این مدت منوط به پرداخت مبلغ کل وام دریافتی از بانک کشاورزی خواهد بود.

ماده ۸:

واحد اجرایی ذیربط موظف است گزارش عملکرد مالی و فنی موضوع این آیین نامه را تهیه و پس از تصویب کمیسیون برای واحد ستادی ذیربط ارسال دارند.

ماده ۹:

استفاده کنندگان از بخشودگیهای این آیین نامه به مدت پنج سال باید برنامه کشت اعلام شده از طرف وزارت کشاورزی را رعایت نموده و تعهد ثبتي بدین منظور به میزان دو برابر بخشودگی مورد استفاده در موقع شروع کار به دستگاه اجرایی ذیربط بسپارند.

ماده ۱۰:

دستگاه اجرایی می تواند عملیات مربوطه را براساس اعتبارات مصوب خود و استفاده از سهم متقاضی انجام و یا در صورتیکه تشخیص دهد که متقاضی قادر به انجام کار باشد اجرای کار را به متقاضی واگذار و برآن نظارت نموده و میزان بخشودگی را براساس پیشرفت کار در وجه متقاضی پرداخت نماید.

تبصره ۲۶- قانون بودجه کل کشور سال ۱۳۷۳

در ذیل تبصره عنوان شده است آیین نامه اجرایی این تبصره توسط وزارت نیرو، سازمان برنامه و بودجه و بانک کشاورزی تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید. این آیین نامه در جلسه روز ۱۳۷۳/۳/۴ هیئت محترم وزیران به تصویب رسیده است و طی نامه ۱۸۳۲۱ = ۶۹/مورخ ۱۳۷۳/۲/۱۶ برای اجرا به سازمان برنامه و بودجه ابلاغ گردیده است.

تبصره ۲۶ :

به منظور تسریع و جلب منابع بیشتر جهت سرمایه گذاری در اجرای طرحهای شبکه های آبیاری و زهکشی اجازه داده می شود حداکثر تا سقف بیست و پنج درصد (۲۵٪) از اعتبارات مصوب برنامه شماره ۴۰۳۰۲۰۰۰ ایجاد شبکه آبیاری و زهکشی با اعلام وزیر نیرو و از طریق وزارت نیرو در اختیار بانک کشاورزی قرار گیرد، ذیحسابان مکلفند مبالغ پرداختنی به بانک را به هزینه قطعی منظور دارند. بانک کشاورزی موظف است از محل تلفیق منابع مذکور با منابع اعتباری سیستم بانکی و منابع حاصل از مشارکت کشاورزان جهت سرمایه گذاری در طرحهای شبکه های آبیاری و زهکشی در چارچوب مقررات اعتباری بانک مبادرت به اعطای تسهیلات نماید. در صورت لزوم بخشی از نیازهای اعتباری طرحهای مذکور می تواند از محل بودجه عمومی دولت بعنوان کمک بلاعوض تلقی گردد. عناوین و سهم حمایت دولت در قالب کمک بلاعوض و سوبسید سودانتظاری در طرحهای مشمول دریافت این کمک توسط کمیته ای مرکب از وزارت نیرو و سازمان برنامه و بودجه و وزارت امور اقتصادی و دارایی تعیین خواهد شد.

آیین نامه اجرایی این تبصره حداکثر ظرف ۲ ماه از تصویب این لایحه توسط وزارت نیرو، سازمان برنامه و بودجه و بانک کشاورزی تهیه و به تصویب هیأت وزیران خواهد رسید. وزارتخانه های جهاد سازندگی و کشاورزی نیز می توانند از روش پیش بینی شده در این تبصره در اجرای طرحهای مربوط در سقف اعتبارات مصوب خود اقدام نمایند.

آیین نامه اجرایی تبصره ۲۶ قانون بودجه سال ۱۳۷۳ کل کشور:

ماده ۱:

در این آیین نامه واژه های اختصاری زیر به جای عبارات مشروح مربوط به کار می روند:

الف - وزارت :

وزارت نیرو

ب - بانک :

بانک کشاورزی

ج - سازمان :

سازمان آب منطقه‌ای

د - کمیته مشترک :

کمیته‌ای متشکل از نمایندگان وزارت، سازمان برنامه و بودجه و وزارت امور اقتصادی و دارایی است که دبیرخانه آن در وزارت مستقر می‌شود.

ماده ۲ :

شناسایی و تعیین مشخصات کلیه طرحهای قابل اجرای شبکه‌های آبیاری و زهکشی موضوع تبصره ۲۶ قانون بودجه سال ۱۳۷۳ برعهده وزارت است وزارت طرحهای یادشده و کلیه اطلاعات مربوط را به صورت کتبی برای انجام اقدامهای بعدی به بانک معرفی و ارائه می‌کند.

ماده ۳ :

عملیات اجرای طرحهای مصوب تا مرحله خاتمه عملیات زهکشی و استحصال و انتقال آب به مقاطع مصرفی، در هر مورد برعهده سازمان است وزارت به همراه معرفی طرح، نسبت به معرفی سازمان مجری طرح نیز اقدام می‌کند، سازمان مکلف است کلیه همکاریهای لازم را با بانک در مورد ارائه اطلاعات مورد نیاز بانک به عمل آورد.

ماده ۴ :

تمامی امور مربوط به بررسی و ارزیابی طرح، برآورد حجم سرمایه‌گذاری لازم، میزان و نرخ وثایق مورد نیاز، طول مدت قرارداد اجرای طرح، طول مدت و چگونگی بازپرداخت اصل و سود تسهیلات اعطایی برعهده بانک است که در قالب ضابطه‌ها و معیارهای متداول اعتباری و بانکی انجام می‌گیرد و گزارش توجیهی لازم نیز توسط بانک تنظیم می‌شود.

ماده ۵:

ص بانک موظف است گزارش توجیهی طرحهایی را که پس از بررسیهای انجام شده موجه تشخیص داده است، همچنین دلایل نداشتن توجیه طرحهایی که موجه تشخیص نداده است، برای کمیته مشترک بفرستد.

تبصره ۱:

طرحهایی که از نظر بانک موجه تشخیص داده شده‌اند، در صورت تصویب کمیته مشترک قابل اجرا هستند.

تبصره ۲:

طرحهایی که کاملاً توجیه نشده‌اند، حتی المقدور در ابتدا سعی می‌شود با نظر و توصیه‌های کمیته مشترک پس از اعمال تعدیلات لازم در زمینه‌های مورد اشکال فنی یا مالی، نسبت به رفع اشکال اقدام گردد، در صورت عدم امکان برطرف ساختن اشکالات و تطبیق طرح با ضوابط اعتباری بانک، در صورتیکه هنوز نظر مشترک وزارت و سازمان برنامه و بودجه به هر علت بر اجرای طرح مزبور باشد کل منابع مالی مورد نیاز طرح فقط از محل منابع مالی وزارت تأمین می‌شود و بانک در این مورد فقط به عنوان کارگزار اعتباری عمل می‌کند.

ماده ۶:

اجرای طرح مصوب بر عهده سازمان است، ولی با ترغیب و تشویق وزارت یا بانک، کشاورزان حوزه عمل طرح - شامل افراد متشکل در گروههای زراعت جمعی، شرکتهای تعاونی روستایی، شرکتهای سهامی زراعی، و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که به کشاورزی اشتغال دارند - نیز می‌توانند در صورت تمایل و مشروط به واگذاری وکالت و نمایندگی خود به سازمان، از همان ابتدای اجرای طرح به نسبت سهمی که قبول می‌کنند با بانک و سازمان مشارکت کنند.

تبصره -

اشخاص حقیقی یا حقوقی که با تشخیص کمیته مشترک، رأساً قادر به اجرای طرح شناخته شوند، می‌توانند به طور مستقیم مجری پروژه نیز باشند.

ماده ۷:

تنظیم روابط بانک با سازمان مجری طرح، همچنین کشاورزان یاد شده در ماده ۶ این آیین‌نامه، براساس مقررات و آیین‌نامه‌های اعتباری بانک گزارش توجیهی طرح مصوب مفاد این آیین‌نامه و قرارداد مشارکت مدنی است که در ارتباط با تأمین منابع مالی، نحوه اجرای طرح، و نظارت بر عملیات اجرایی و مصارف وجوه، میان بانک و سازمان منعقد می‌شود. طول مدت قرارداد مشارکت مدنی حداکثر سه سال است و حسابهای پرداخت سازمان با رعایت مفاد ماده ۷۶ قانون محاسبات عمومی کشور - مصوب ۱۳۶۶ نزد شعبه‌های بانک افتتاح می‌شود.

ماده ۸ :

سقف برداشت نهایی از اعتبار هر طرح مربوط به برنامه شماره ۴۰۲۰۲۰۰۰ (ایجاد شبکه‌های آبیاری و زهکشی)، همچنین میزان برداشت از هر تخصیص اعتبار توسط وزیر نیرو به ترتیبی تعیین می‌شود که مجموع برداشتهای مورد اشاره از ۲۵٪ سر جمع اعتبارات عمرانی مصوب برنامه مذکور تجاوز نکند درصد یاد شده از محل اعتبار موضوع این آیین‌نامه با اعلام وزیر نیرو و با درخواست ذیحساب دستگاه اجرایی مربوط توسط خزانه به حساب مخصوصی که نزد شعبه مرکزی بانک اختصاص می‌یابد تودیع می‌شود و با اعلام مراتب توسط خزانه به ذیحساب، مبالغ مزبور به حساب هزینه قطعی منظور می‌شود. موجودی این حساب هزینه قطعی منظور می‌شود. موجودی این حساب به عنوان وجوه تخصیص یافته برای اجرای طرحهای مصوب کمیته مشترک تلقی می‌شود و بانک به میزان سهم وزارت در تأمین منابع مالی این طرحها از حساب یاد شده برداشت می‌کند.

ماده ۹ :

منابع مالی لازم برای اجرای طرحهای مصوب کمیته مشترک با توجه به مفاد ماده ۵ این آیین‌نامه، بر اساس مندرجات قرارداد عقد مشارکت مدنی منعقد شده میان بانک و سازمان به نسبت ۲ سهم بانک و ۱ سهم سازمان و کشاورزان ذیربط در صورت مشارکت، تأمین می‌شود. سهم سازمان به تدریج و متناسب با نیازهای اجرایی طرح، از حساب مخصوص موضوع ماده ۸ این آیین‌نامه برداشت می‌شود و به همراه سهم متناسب بانک و کشاورزان ذیربط در حساب وجوه مشارکت مدنی طرح مصوب متمرکز می‌شود.

تبصره :

انعقاد قرارداد مشارکت مدنی در مورد طرحهای مصوب موکول به تأمین و تکافوی موجودی حساب مخصوص نزد شعبه مرکزی بانک، برای پرداختهای حداقل سال اول اجرای هر طرح و پرداخت احتمالی تعهدات و تضمین‌های سررسید همان سال - موضوع تبصره ۱ ماده ۱۰، و مواد ۱۴ و ۱۵ آیین‌نامه است.

ماده ۱۰ :

در صورت عدم تعیین خریداران کل آب استحصالی ناشی از اجرای طرحها در آغاز مشارکت مدنی، در خاتمه عملیات سرمایه‌گذاری و اجرای طرح از طرف وزارت اشخاصی که مایل به خرید انشعاب و استفاده آب استحصالی ناشی از اجرای طرح هستند، به صورت کتبی و با تعیین میزان سهم مورد نیاز از آب استحصالی به بانک معرفی می‌شود. بانک در مورد هر متقاضی، پس از انجام بررسیهای لازم و تحقیقات متداول بانکی و احراز شرایط و صلاحیت متقاضی - از جمله در مورد تضمین باز پرداخت بدهی - نسبت به تنظیم قرارداد فروش اقساطی سهم خود و سپس سهم سازمان از مشارکت مدنی اقدام می‌کند. مدت قراردادهای فروش اقساطی منعقد شده، حسب شرایط طرح مصوب متفاوت بوده و در هر حال از ده سال تجاوز نمی‌کند.

تبصره ۱ :

در صورتیکه اعطای تسهیلات فروش اقساطی به کشاورزان متقاضی فقط از نظر وثایق موردنظر بانک با اشکال مواجه شود، با تصویب کمیته مشترک می‌توان تضمین لازم را از محل موجودی حساب مخصوص تأمین کرد.

تبصره ۲ :

برای تسریع در امر بهره‌برداری از طرحها و بازیافت سرمایه‌گذاری انجام شده، بانک و وزارت کوشش می‌کنند تا هر طرح حتی‌المقدور به بخشهای کوچکتری تقسیم شود به گونه‌ای که عملیات هر بخش موضوع یک فقره قرارداد مشارکت مدنی جداگانه قرار گیرد تا به مجرد آماده بهره‌برداری شدن هر بخش، قراردادهای فروش اقساطی لازم با متقاضیان مربوط منعقد شود.

ماده ۱۱ :

در صورتیکه پس از اجرای طرح و قرارداد مشارکت مدنی، به هر علت خریداری برای سهم بانک از مشارکت مدنی پیدا نشود، سازمان موظف است سهم بانک را ضمن قرارداد فروش اقساطی بخرد.

ماده ۱۲ :

کمیته مشترک می‌تواند در موقع بررسی تصویب هر طرح با عنایت به شرایط اجرای طرح و امکانات کشاورزان و میزان ارزشی آب استحصالی در درآمد کشاورزان، تمام یا قسمتی از سود یا سود و اصل سهم‌الشرکه وزارت از قرارداد مشارکت مدنی و فروش اقساطی را به عنوان کمک بلاعوض تلقی کند و مورد بخشودگی قرار دهد در این صورت تنظیم قراردادهای مربوط با متقاضیان به گونه‌ای است که فقط متضمن وصول تمام اصل و سود سهم‌الشرکه بانک و جزو خارج از شمول بخشودگی اصل و سود سهم‌الشرکه وزارت باشد.

ماده ۱۳ :

مبالغ وصول شده از خریداران سهم‌الشرکه وزارت با تصویب مجمع عمومی بانکها قابل احتساب به حساب افزایش سرمایه بانک است.

ماده ۱۴ :

بانک مجاز است در صورتیکه اقساط قراردادهای فروش اقساطی سهم‌الشرکه‌اش به سازمان به مدت ۳ ماه معوق بماند، مبالغ مربوط را به همراه جرایم دیرکرد مربوط از موجودی حساب مخصوص یا هر یک از حسابهای بانکی سازمان نزد شعبه‌های خود برداشت کنند.

ماده ۱۵ :

با توجه به تخصیص اقساط وصولی قراردادهای فروش اقساطی به امر افزایش سرمایه ثبت شده بانک، سود مورد انتظار بانک برای سهم خود از مجموع تسهیلات اعطایی به طرحهای موضوع این آیین نامه - چه در مرحله مشارکت مدنی و چه در مرحله فروش اقساطی - از حداقل نرخ سود تعیین شده توسط شورای پول و اعتبار برای این قبیل عقود در زمینه تأمین هزینه‌های سرمایه‌ای تجاوز نمی‌کند. در مرحله اجرای طرح مصوب، سود مورد انتظار بانک با توجه به ترتیبهای بالا به همان نرخ زمان عقد مشارکت مدنی ثابت خواهد بود، ولی در مرحله فروش اقساطی، با توجه به طول مدت قرارداد در صورتیکه نرخهای مصوب شورای پول و اعتبار در این زمینه افزایش یابد، مابه‌التفاوت نرخهای جدید و نرخهای مندرج در قرارداد فروش اقساطی برای مدت و مبلغ باقیمانده از محل موجودی حساب مخصوص برداشت می‌شود.

ماده ۱۶ :

بانک موظف است، حسابهای مربوط به اجرای طرحهای موضوع این آیین نامه را به صورتی نگهداری کند که در هر زمان اطلاعات مربوط به منابع و مصارف با تفکیک اصل و سود تسهیلات اعطایی به هر طرح و وضعیت موجودی برداشتهای حساب مخصوص به آسانی قابل تحصیل باشد.

این آیین نامه اجرایی به موجب نامه شماره ۱۸۳۲۱/۶۹= ه مورخ ۱۳۷۳/۳/۱۶ ریاست جمهوری جهت اجرا به سازمان برنامه و بودجه ابلاغ شده است.

تبصره ۷۶ قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی

به منظور تسریع و جلب منابع بیشتر جهت سرمایه‌گذاری در اجرای طرح‌های آب و خاک کشاورزی شبکه‌های فرعی آبیاری و زهکشی، دام و طیور و شیلات، احیای منابع طبیعی، شبکه‌های آبیاری و زهکشی و آبخیزداری دولت مکلف است حداکثر تا سقف سی درصد (۳۰٪) از اعتبارات مصوب طرح‌های فوق در بودجه سالانه راباعلام وزرای مسوول و از طریق وزارتخانه ذیربط در اختیار بانک کشاورزی قرار دهد، ذیحسابان مکلفند مبالغ پرداختی به بانک کشاورزی را به هزینه قطعی منظور دارند. بانک کشاورزی موظف است از محل تلفیق منابع مذکور با منابع اعتباری سیستم بانکی و منابع حاصل از مشارکت کشاورزان و دامداران جهت سرمایه‌گذاری در این طرح‌ها در چارچوب مقررات اعتباری بانک مبادرت به اعطای تسهیلات نماید.

در صورت لزوم بخشی از نیازهای اعتباری طرح‌های مذکور که از محل بودجه عمومی دولت تامین می‌شود، می‌تواند به عنوان کمک بلاعوض تلقی گردد. عناوین و سهم حمایت دولت در قالب کمک بلاعوض و سوبسید سود انتظاری در طرح‌های مشمول دریافت این کمک، توسط کمیته‌ای مرکب از وزارتخانه ذیربط و سازمان برنامه و بودجه تعیین خواهد شد. شبکه بانکی موظف است هر ساله مبالغ دریافتی از بابت بازپرداخت اقساط تسهیلاتی را که از محل بودجه عمومی تامین شده است، در حساب جداگانه‌ای نگهداری نماید تا به عنوان پشتوانه و توسعه، طرح‌های فوق الذکر در اختیار وزارتخانه‌های مسئول قراردادده شود.

آیین نامه‌های اجرایی این تبصره توسط وزارتخانه‌های ذیربط، سازمان برنامه و بودجه و وزارت امور اقتصادی و دارایی تهیه و به تصویب هیات وزیران خواهد رسید.

آیین نامه چگونگی اجرای طرح‌های مربوط به وزارت نیرو تبصره (۷۶) قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران

ماده ۱:

در این آیین نامه واژه‌های اختصاری زیر، به جای عبارتهای مشروح مربوط، به کار می‌روند:

الف - وزارت: وزارت نیرو

ب - بانک: بانک کشاورزی

ج - سازمان سازمان آب منطقه‌ای ذی ربط یا سازمان آب و برق خوزستان

د - کمیته مشترک: کمیته مرکب از نمایندگان وزارت و سازمان برنامه و بودجه

ماده ۲:

اهم وظایف کمیته مشترک به شرح زیر می باشد:

- الف - بررسی دلایل رد و یا قبول توجیه طرحهای ارسالی از طرف بانک.
- ب - بررسی و تصویب طرحهایی که از نظر بانک موجه تشخیص داده شده اند.
- ج - بررسی و موافقت با تامین وثایق مورد نظر بانک از محل موجودی حساب مخصوص در مواردی که اعطای تسهیلات موضوع این آیین نامه به کشاورزان متقاضی از نظر ارائه وثایق با اشکال مواجه باشد.
- د - بررسی شرایط اجرای هر طرح و امکانات کشاورزان و میزان ارزش آب استحصالی در درآمد کشاورزان و در صورت ضرورت موافقت با بخشودگی تمام یا قسمتی از سود یا سود واصل سهم شرکت وزارت از قرارداد مشارکت مدنی و فروش اقساطی به عنوان کمک بلاعوض .

تبصره :

کمیته مشترک می تواند به منظور تسریع در اجرای طرحهای موضوع این آیین نامه بخشی از وظایف خود را در محدوده هر استان با ضوابط و دستورالعمل مشخصی که به تصویب وزیر نیرومی رسد به نمایندگان وزارت و سازمان برنامه و بودجه یا نماینده مشترک در دستگاه واگذار نماید.

ماده ۳:

کلیه شبکه های آبیاری و زهکشی زیرسدهای مخزنی و انحرافی و شبکه هایی که آب آنها با استفاده از جریانات طبیعی رودخانه ها اعم از ثقلی و پمپاژ و یا آبهای زیرزمینی و یا تلفیقی از آبیاری سطحی و زیرزمینی تامین می گردد همچنین طرحهای انتقال آب، پخش سیلاب و تغذیه مصنوعی و طرحهای کوچک جمع آوری و استحصال آب که به منظور تامین آب شبکه های کوچک آبیاری و زهکشی اجرا می شوند مشمول تبصره (۷۶) و مفاد این آیین نامه می باشند.

تبصره

شناسایی و تعیین مشخصات کلیه طرحهای قابل اجرای شبکه های آبیاری و زهکشی موضوع ماده (۳) این آیین نامه برعهده وزارت (سازمان) است. وزارت (سازمان) طرحهای یاد شده و کلیه اطلاعات مربوط را به صورت کتبی برای انجام اقدامهای بعدی به بانک معرفی و ارایه می کند.

ماده ۴:

تمامی امور مربوط به بررسی و ارزیابی طرح، برآورد حجم سرمایه گذاری لازم، میزان و نوع و وثایق مورد نیاز، طول مدت قرارداد اجرای طرح، طول مدت و چگونگی بازپرداخت اصل و سود تسهیلات اعطایی برعهده بانک است که

در قالب ضابطه ها و معیارهای متداول اعتباری و بانکی انجام می گیرد و گزارش توجیهی لازم نیز توسط بانک تنظیم می شود.

ماده ۵:

عملیات اجرایی پروژه های مصوب تاخاتمه عملیات و استحصال و انتقال آب به مقاطع مصرفی، در هر مورد برعهده سازمان و یا سایر اشخاص حقیقی و یا حقوقی اعم از بخش خصوصی و یا تعاونی است که بنا به تشخیص و معرفی وزارت (سازمان) صورت می گیرد. وزارت (سازمان) به همراه معرفی طرح، نسبت به معرفی سازمان یا اشخاص حقیقی و حقوقی به عنوان مجری طرح نیز اقدام می کند، مجری طرح مکلف است کلیه همکاریهای لازم را با بانک درمورد ارایه اطلاعات مورد نیاز بانک به عمل آورد.

تبصره:

در صورتی که با ترغیب و تشویق وزارت و بانک، کشاورزی حوزه عمل طرح شامل افراد متشکل در گروههای زراعت جمعی شرکتهای تعاونی روستایی، شرکتهای سهامی زراعی و سایر اشخاص حقیقی و حقوقی، در هر یک از مراحل اجرایی طرح مایل به مشارکت در سرمایه گذاری و استفاده از تسهیلات موضوع این آیین نامه باشند مشروط به واگذاری وکالت و نمایندگی اجرایی به سازمان (مجری)، می توانند به نسبت سهمی که از کل هزینه طرح قبول می کنند با بانک و سازمان مشارکت کنند.

ماده ۶:

بانک موظف است گزارش توجیهی طرحهایی را که پس از بررسیهای انجام شده موجه تشخیص می دهد، همچنین دلایل نداشتن توجیه طرحهایی که موجه تشخیص نداده است برای کمیته مشترک ارسال دارد. از تاریخ وصول طرح در استان توسط بانک ظرف ۶۰ روز بانک موظف به پاسخگویی است در غیر این صورت طرح در کمیته مشترک قابل طرح برای تصمیم گیری خواهد بود.

تبصره ۱

طرحهایی که از نظر بانک موجه تشخیص داده شده اند با صدور مصوبه کمیته مشترک قابل اجرا خواهند بود.

تبصره ۲

طرحهایی که از نظر بانک کاملاً توجیه نشده اند حتی المقدور در ابتدا سعی می شود بانظرو توصیه های کمیته مشترک پس از بررسی طرح و اعمال تعدیلات لازم در زمینه های مورد اشکال فنی یا ریالی نسبت به رفع اشکال اقدام گردد در صورت عدم امکان برطرف ساختن اشکالات از نظر تطبیق طرح با ضوابط اعتباری بانک، در صورتی که هنوز

وزارت به هر علت بر اجرای طرح مزبور باشد، کل منابع مالی مورد نیاز طرح فقط از محل منابع مالی وزارت تامین می شود و بانک در این مورد فقط به عنوان کارگزار اعتباری عمل می نماید.

ماده ۷:

تنظیم روابط بانک با سازمان مجری طرح، براساس مقررات و آیین نامه های اعتباری بانک و مفاد این آیین نامه و قرارداد مشارکت مدنی است که در ارتباط با تامین منابع مالی، نحوه اجرای طرح، و نظارت بر عملیات اجرایی و مصارف وجوه، میان بانک و دستگاه اجرایی طرح منعقد می شود. طول مدت قرارداد مشارکت مدنی حداکثر سه سال است.

ماده ۸:

سقف برداشت نهایی از اعتبار هر طرح مربوط به برنامه شماره ۴۰۲۰۲۰۰۰ (ایجاد شبکه های آبیاری و زهکشی)، همچنین میزان برداشت از هر تخصیص اعتبار توسط وزیر نیرو به ترتیبی تعیین می شود که مجموع برداشتهای مورد اشاره از ۳۰ درصد سرجمع اعتبارات عمرانی مصوب نامه مذکور تجاوز نکند، درصد یاد شده از محل اعتبار موضوع این آیین نامه با اعلام وزیر و درخواست سازمان توسط خزانه به حساب مخصوصی که نزد شعبه مرکزی بانک اختصاص می یابد تودیع می شود و با اعلام مراتب توسط وزیر نیرو و براساس اعلامیه انتقال وجه ارسالی از سوی خزانه مبالغ مزبور توسط ذی حساب به حساب هزینه قطعی منظور می شود. موجودی این حساب به عنوان وجوه تخصیص یافته برای اجرای طرحهای مصوب کمیته مشترک تلقی می شود و بانک به میزان سهم وزارت در تامین منابع مالی این طرحها از حساب یاد شده برداشت می کند.

ماده ۹:

وجوه تخصیص یافته برای اجرای طرحهای مصوب کمیته مشترک موضوع تبصره (۲۶) قانون بودجه سال (۱۳۷۳) کل کشور و همچنین مبالغ دریافتی از بابت بازپرداخت اقساط ناشی از سهم شرکت وزارت از محل فروش اقساطی به حساب مخصوص موضوع ماده ۸ این آیین نامه منتقل و برای اجرای طرحهای مصوب موضوع ماده (۳) این آیین نامه قابل استفاده خواهد بود.

ماده ۱۰:

منابع مالی لازم برای طرحهای مصوب کمیته مشترک با توجه به مفاد ماده (۶) این آیین نامه، براساس مندرجات قرار داد منعقد شده میان بانک و دستگاه اجرایی طرح به نسبت ۲ سهم بانک و ۱ سهم سازمان و کشاورزان ذی ربط در صورت مشارکت، تامین می شود. سهم سازمان به تدریج و متناسب با نیازهای اجرایی طرح، از حساب مخصوص موضوع ماده (۸) این آیین نامه برداشت می شود و به همراه سهم متناسب بانک و کشاورزان ذی ربط در حساب وجوه مشارکت مدنی نزد بانک کشاورزی مستقر در مرکز استان متمرکز می شود.

تبصره

انعقاد قرار داد مشارکت مدنی در مورد طرحهای مصوب موکول به تامین و تکافوی موجودی حساب مخصوص نزد شعبه مرکزی بانک برای پرداخت‌های حداقل سال اول اجرای هر طرح و پرداخت احتمالی تعهدات و تضمین های سررسید همان سال و مراعات ماده (۱) و تبصره آن و مواد (۱۵) و (۱۶) این آیین نامه است.

ماده ۱۱

در صورت عدم مشارکت کشاورزیان قبل از اجرای طرح از جمله در مورد طرحهایی که از محل بودجه عمومی احداث شده یا در دست احداث است، سازمان نسبت به اجرای طرح اقدام نموده و پس از خاتمه عملیات سرمایه گذاری و اجرای طرح، اشخاصی را که مایل به خرید انشعاب و استفاده آب استحصالی ناشی از اجرای طرح هستند، به صورت کتبی و باتعیین میزان سهم مورد نیاز از آب استحصالی به بانک معرفی می نماید. بانک در مورد متقاضی، پس از انجام بررسیهای لازم و تحقیقات متداول بانکی و احراز شرایط و صلاحیت متقاضی از جمله در مورد تضمین بازپرداخت بدهی نسبت به تنظیم قرارداد فروش اقساطی سهم خود و سپس سهم سازمان از مشارکت مدنی اقدام می کند. مدت قراردادهای فروش اقساطی منعقد شده، حسب شرایط طرح مصوب متفاوت بوده و در هر حال از ده سال تجاوز نمی کند.

تبصره

برای تسریع در امر بهره برداری از طرحها و بازیافت سرمایه گذاری انجام شده، بانک و وزارت کوشش می کنند تا هر طرح حتی المقدور به بخشهای کوچکتری تقسیم شود، به گونه ای که عملیات هر بخش موضوع یک فقره قرارداد مشارکت مدنی جداگانه قرار گیرد تا به مجرد آماده بهره برداری شدن هر بخش، قراردادهای فروش اقساطی لازم با متقاضیان مربوط منعقد شود.

ماده ۱۲

در صورتی که اعطای تسهیلات بانکی موضوع این آیین نامه به متقاضیان فقط از نظر وثایق مورد نظر بانک با اشکال مواجه شود، با تصویب کمیته مشترک می توان تضمین لازم را از محل موجودی حساب مخصوص تامین کرد.

تبصره

در مناطقی که اراضی منابع ملی یا طبیعی و بلامعارض در زیر شبکه های در دست. احداث موضوع این آیین نامه موجود باشد در صورت واگذاری این اراضی به کشاورزان، اراضی فوق و حقا به های حاصل از اجرای طرح به عنوان وثایق مورد نیاز بانک مورد قبول خواهد بود.

ماده ۱۳

در صورتی که پس از اجرای طرح و قرارداد مشارکت مدنی، به هر علت خریداری برای سهم بانک از مشارکت مدنی پیدا نشود، سازمان موظف است سهم بانک را ضمن قرار داد فروش اقساطی بخرد.

ماده ۱۴

کمیته مشترک می تواند با عنایت به شرایط اجرای طرح و امکانات کشاورزان و میزان تاثیر حقبه های حاصل در درآمد کشاورزان، تمام یا قسمتی از سود یا سود واصل سهم شرکت و وزارت از قرار داد مشارکت مدنی و فروش اقساطی را به عنوان کمک بلاعوض تلقی کند و مورد بخشودگی قرار دهد، در این صورت تنظیم قراردادهای مربوط با متقاضیان به گونه ای است که فقط متضمن وصول تمام اصل و سود سهم شرکت بانک و سهم خارج از شمول بخشودگی اصل و سود سهم شرکت و وزارت باشد.

ماده ۱۵:

بانک موظف است هر ساله مبالغ دریافتی از بابت بازپرداخت اقساط ناشی از سهم شرکت و وزارت را (که از محل بودجه عمومی تامین شده است) در حساب جداگانه ای نگهداری نماید تا به عنوان پشتوانه و توسعه طرحهای یاد شده در اختیار وزارت قرار داده شود.

تبصره

از منابع سهم شرکت و وزارت نیرو، وصولی توسط بانک (۲٪) به عنوان کارمزد به بانک تملق خواهد داشت.

ماده ۱۶

بانک مجاز است، در صورتی که اقساط قراردادهای فروش اقساطی سهم شرکت بانک به سازمان به مدت ۳ ماه معوق بماند، مبالغ مربوط را به همراه جرایم دیرکرد مربوط با اطلاع قبلی وزارت از موجودی حساب مخصوص برداشت کند.

ماده ۱۷

سود مورد انتظار بانک برای سهم خود از مجموع تسهیلات اعطایی به طرحهای موضوع این آیین نامه در مرحله مشارکت مدنی و در مرحله فروش اقساطی براساس تبصره (۷۷) قانون برنامه دوم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران تعیین خواهد شد و از حداقل نرخ تعیین شده توسط شورای پول و اعتبار برای این قبیل فعالیتها در زمینه هزینه های سرمایه ای تجاوز نمی کند.

ماده ۱۸

بانک موظف است حسابهای مربوط به اجرای طرحهای موضوع این آیین نامه را به صورتی نگهداری کند که در هر زمان اطلاعات مربوط به منابع و مصارف با تفکیک اصل و سود تسهیلات اعطایی به هر طرح و وضعیت موجودی برداشتهای حساب مخصوص به آسانی قابل تحصیل باشد.

- 15 th - Congress on Irrigation and drainage
- Water Users' Associations in Japan initiated and Participated by farmers (Japanese National Committee of the ICID)

- مجموعه مقالات کنفرانس مشارکت توسعه و رشد روستا - جهاد سازندگی

- مطالعات طرح مشارکت مردمی دشت شمال شرق اهواز - مهتاب قدس

- قانون بودجه سال ۱۳۷۴

- کتابخانه سازمان برنامه و بودجه

- متن آیین نامه های مربوط به تبصره های مندرج در پیوست این نشریه عیناً از نشریه "مشارکت مالی مردم در بخش آب و خاک از دیدگاه قوانین موجود، مهرماه سال ۷۳" از انتشارات دفتر برنامه ریزی معاونت امور آب - وزارت نیرو نقل شده است.